

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΣΤΟΝ ΔΥΣΚΟΛΟ

Ὑπό
ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ Β. ΔΕΔΟΥΣΗ
Τακτικῆς Καθηγητρίας τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας

Μόλις στα τελευταία χρόνια κόπασε ἡ θύελλα τῆς δημοσιεύσεως ἄρθρων με θέμα τὸν *Δύσκολο*, καὶ τῶν ἐκδόσεών του, πού ἄρχισε ἀμέσως μετὰ τὴν κυκλοφορία τῆς πρώτης του ἐκδόσεως τὴν ἀνοιξη τοῦ 1959. Σ' ἓνα σχετικὰ σύντομο διάστημα ἔγιναν περισσότερες ἀπὸ δεκαπέντε ἐκδόσεις — τὸ 1960 ἔγιναν ἐπτὰ ἐκδόσεις — καὶ δημοσιεύτηκαν περισσότερα ἀπὸ ἑκατοπενήντα ἄρθρα, φαινόμενο μοναδικὸ στὴν ἱστορία τῆς φιλολογίας. Τὸ νέο θέμα τράβηξε, ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἀμέσως τὴν προσοχὴ τῶν φιλολόγων, πού ἔσπευσαν νὰ τὸ μελετήσουν καὶ νὰ δημοσιεύσουν, ὅσο μπόρεσαν πιὸ γρήγορα, τὰ πορίσματά των. Ἔτσι ὁμως καὶ ἀπροετοίμαστοι καταπιάστηκαν μετὰ τὸ θέμα καὶ βιαστικὲς ἐργασίες εἶδαν τὸ φῶς. Οἱ περισσότερες ἐκδόσεις εἶχαν, ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἐφήμερη ἀξία. Οἱ ὠραῖες φωτογραφίες τοῦ Παπύρου, πού συνόδευαν τὴν πρώτη του ἐκδοση, βοήθησαν ὥστε νὰ ἐξεταστῇ τὸ χειρόγραφο ἀπὸ πολλὰ μάτια καὶ νὰ γίνῃ πολὺ μεγάλη πρόοδος στὴ μελέτη του. Ἄλλὰ παρ' ὅλη τὴν κριτικὴ πού ἔγινε στὸ κείμενο — ἑκατοντάδες διορθώσεις καὶ συμπληρώσεις ἔχουν προταθῆ — καὶ παρ' ὅλες τίς ἐρμηνευτικὲς προσπάθειες, ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ ζητήματα ἐρμηνευτικὰ ἄλυτα καὶ χωρία πού ἀπαιτοῦν θεραπεία ἢ βελτίωση. Οἱ λόγοι εἶναι οἱ ἐξῆς: στὸ χειρόγραφο τοῦ *Δυσκόλου* τὸ κείμενο σὲ ἀρκετὰ σημεῖα φανερὰ νοσεῖ ἢ ἔχει ἀμφίβολη ὑγεία· ὁ ἀντιγραφέας του εἶναι ἀπρόσεκτος καὶ ὑπεύθυνος γιὰ ἀρκετὲς παραμορφώσεις τοῦ κειμένου· κανένα ἀπὸ τὰ δέκα φύλλα τοῦ Παπύρου δὲν σώθηκε ἀκέραιο, ὥστε οἱ διακόσιοι περίπου ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἐννιακοσίων ἐξήντα ἐννέα στίχων τῆς κωμωδίας, νὰ ἔχουν ἀνάγκη συμπληρώσεως μετὰ εἰκασίες.

Τελικὸς στόχος αὐτῆς τῆς ἐργασίας εἶναι μία νέα ἐκδοση τοῦ *Δυσκόλου*, πού χωρὶς νὰ προσφέρῃ ἐντυπωσιακὲς θεραπείες τῶν ἀνιάτων χωρίων, θὰ συγκεντρῶνῃ ὅ,τι καλύτερο ἔχουν προσφέρει οἱ ἐκδότες καὶ οἱ μελετητές. Ἡ ἐργασία εἶναι βασικὰ κριτικὴ τῶν διαφόρων γνωμῶν καὶ λύσεων, προκειμένου νὰ γίνῃ ἐκλογή τῆς ὀρθῆς ἢ περισσότερο πιθανῆς λύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐρευνητικὴ ὅπου ἡ ἐρευνα δὲν ἔχει παρουσιάσει τίποτε τὸ ἱκανοποιητικόν. Ὡς βάση καὶ ἀφετηρία τῆς συζητήσεως χρησιμοποιοῦνται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρωτότυπη ἐκδοση (ed. pr.)¹, οἱ ἐκδόσεις τῶν Lloyd - Jones (1960)², Jacques

1. Papyrus Bodmer IV. Ménandre : Le Dyscolos, Publié par Victor Martin. Cologny - Genève 1958 (ed. pr.). Ἡ editio princeps, μετὰ φωτογραφίας, διπλωματικὴ ἀντιγραφή, κείμενο καὶ μεταφράσεις στὴ γαλλικὴ, ἀγγλικὴ, καὶ γερμανικὴ γλώσσα.

2. Menandri Dyscolos, Recensuit H. Lloyd - Jones. Oxonii 1960 (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis). Τὴν συνοδεύει Index verborum (Lloyd - Jones).

(1963)¹, Handley (1965)², και Blake (1966)³, πού ξεχωρίζουν για την ποιότητα των και πού έχουν ένσωματώσει ό,τι αξιόλογο είχε ως τότε προσφέρει ή έρευνα. Την έκδοση του Handley συνοδεύει, εκτός από μία θαυμάσια εισαγωγή, και πολυσέλιδο *Υπόμνημα* (Commentary) ύποδειγματικής έπιστημονικής ποιότητας. Ο Blake είχε ολοκληρώσει την έργασία του πριν από τό 1963, ώστε δέν έξετάζονται στην έκδοσή του τά νεώτερα δημοσιεύματα (φυσικά και οί έκδόσεις του Jacques και του Handley). Και ή έκδοση του Blake συνοδεύεται από έκτενές *Υπόμνημα*, στο όποιο έξετάζονται σχεδόν άποκλειστικά ζητήματα του κειμένου (άναγνώσεις, διορθώσεις, συμπληρώσεις). Και ή κριτική μελέτη του κειμένου του *Δυσκόλου* (1960)⁴ του Gronigen είναι αξιόλογο βοήθημα, γιατί σ' αυτήν έξετάζεται λεπτομερώς τό κείμενο και γίνεται κριτική τής ως τότε κριτικής του κειμένου.

68 και μάλ' εὔ: ή έλλειπτική έκφραση συμπληρώνεται, νομίζω, καλύτερα, άν υποθέσουμε ότι έννοείται ή λέξη ποιεις, δηλ. «πολύ ώραία κάνεις», παρά ή λέξη λέγεις (Handley Comment. σ. 142). Έτσι έρμηνεύονται πιό ίκανοποιητικά και τά λόγια του Σωστράτου πού άκολουθοῦν: οὐ πάνν ἀρεσκόντως έμοί. Ο Σώστρατος δέν έχει άντιρρήσεις σ' αυτά πού λέει ότι κάνει ο Χαιρέας στις περιπτώσεις πού άναφέρει, αλλά δέν τόν βλέπει νά δείχνη άνάλογη δραστηριότητα στή δική του περίπτωση, και αυτό είναι πού δέν του άρέσει. Αύτά όμως θά πρέπη νά λέγονται «καταμέρος» και γι' αυτό δέν προκαλοῦν καμιά άντίδραση στον Χαιρέα (έτσι και οί έκδότες Lloyd - Jones και Jacques).

84 βάλλει; ποι, κακόδαιμον; Έχει έπικρατήσει ή γνώμη ότι στο δεύτερο τμήμα τής έρωτήσεως έννοείται ή λέξη φεύγεις (ή φέρει, βλ. Handley Comment. σ. 144). Αλλά τά συμπραζόμενα δέν εὔνοοῦν αυτή τή συμπλήρωση, όπως έχει ήδη παρατηρήσει ο Καψωμένος (βλ. «Παραλειπόμενά τινα

1. Ménandre Le Dyscolos, Texte établi et traduit par Jean - Marie Jacques. Paris, Soc. d'Édition «Les Belles Lettres», 1963 (Jacques). Κριτική έκδοση με μετάφραση στη γαλλική, εισαγωγή, και σύντομα σχόλια.

2. The Dyskolos of Menander edited by E. W. Handley. London 1965. Κριτική έκδοση, εισαγωγή, και υπόμνημα πού περιλαμβάνει όλα τά ζητήματα (Handley, Comment.).

3. Menander's Dyscolus, Introduction, Text, Textual Commentary and Interpretive Translation by Warren E. Blake. Bronx, N. Y.: American Philological Association 1966, Philol. Monographs 24 (Blake). Κριτική έκδοση με έρμηνευτική μετάφραση και υπόμνημα πού περιλαμβάνει ζητήματα του κειμένου κυρίως.

4. Le Dyscolos de Ménandre. Étude critique du Texte par B. A. van Groningen. Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, N. R. LXVIII.3 (Groningen). Τό κείμενο με υπόμνημα, όπου έξετάζεται ή κριτική του κειμένου.

τῆς εἰς τὸν *Δύσκολο* τοῦ Μενάνδρου κριτικῆς». *Εἰς μνήμην Κ. Ι. Ἀμάντου*, Ἀθῆναι 1960, σ. 480). Εἶναι δυνατὸ νὰ ἐρμηνευτῆ τὸ ποῖ σὲ σχέση μετὰ τὸ ἐρωτηματικὸ βάλλει, ποῦ ἀμέσως προηγεῖται, καὶ μετὰ τὸ βάλλομαι βώλοισι, λίθοις τοῦ προηγουμένου στίχου, στὰ ὁποῖα σύμφωνα μετὰ τὰ συμφραζόμενα θὰ πρέπη ν' ἀναφέρεται: ἐνῶ ὁ Πυρρίας φτάνει ἑξαλλος, φωνάζοντας ὅτι τὸν κυνηγᾷ καὶ τὸν πετροβολᾷ ἕνας τρελλός, οὔτε τρελλός φαίνεται οὔτε πέτρες καὶ σβῶλοι, τὰ ὁποῖα λέει ὅτι τοῦ ρίχνει. Γι' αὐτὸ ἀμφιβάλλει ὁ Σώστρατος (βάλλει;) ὅτι ὁ Πυρρίας βάλλεται καὶ τὸν ρωτᾷ «ποῦ», δηλ. «σὲ ποῖο μέρος τοῦ σώματός σου σοῦ πετᾷ πέτρες αὐτὸς ποῦ ἰσχυρίζεσαι;». Ἔτσι ὁ Πυρρίας ἀναγκάζεται νὰ παραδεχτῆ ὅτι «ἴσως δὲν μετὰ κυνηγᾷ πιά».

114 *ἐκάθαιρεταύτην*: εἶναι ἡ γραφή τοῦ Παπύρου, χωρὶς νὰ ὑπάρχη μετρικὴ ἀνωμαλία στὸ στίχο. Ἦδη στὴν ed. pr., ὅπου διατηρεῖται ἡ γραφή τοῦ Παπύρου, τὸ ρῆμα *ἐκάθαιρε* ἐρμηνεύεται σὲ συσχετισμὸ καὶ μετὰ τὸ χωρίο τοῦ Θεοκρίτου 5.119 καὶ τοῦ Σχολίου «τὸ ἐκάθηρεν ἀντὶ τοῦ ἔτυπτε καὶ ἐξέδερε». Δὲν εἶναι ὁμοίως βέβαιο ὅτι καὶ στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Θεοκρίτου ἔχει τὴ σημασία ποῦ τοῦ δίνει τὸ Σχόλιο. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι εἶναι περισσότερο πιθανὸ τὸ ἐκάθηρε *sensu obsceno*, ὡς ἀπάντησι τοῦ Λάκωνα σ' αὐτὸ ποῦ τοῦ ὑπενθυμίζει ὁ Κομάτας (βλ. στ. 116 ἐξ. καὶ Gow Comment.). Δὲν ὑπάρχει ἄλλο παράδειγμα τοῦ *καθαίρω* μετὰ αὐτὴ τὴ σημασία, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δύο περιπτώσεις τῶν στίχων 144 καὶ 901 τοῦ *Δυσκόλου* (βλ. Ἑσυχ. *καθαροθῆναι* μαστιγωθῆναι. Καὶ στὸ δεξιὸ περιθώριο τοῦ Παπύρου τοῦ *Δυσκόλου* 113 *μάστιγα*, γλῶσσημα ἴσως στὴ λέξι *χάρακα* τοῦ κειμένου). Οἱ φιλόλογοι ποῦ δέχονται αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία σ' αὐτὸ τὸ χωρίο — ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ ποῦ ἐρμηνεύουν τὸ *καθαίρω* κυριολεκτικῶς (βλ. Handley Comment. σ. 152) — δέχονται ὅτι ὁ Πυρρίας ἐνόησε ὅτι ὁ Κνήμων τὸν ἔδειρε μετὰ τὸ ραβδί ποῦ πῆρε (*χάρακα λαμβάνει* στ. 113). Δυσκολία ὁμοίως παρουσιάζει ὁ χρόνος τοῦ ρήματος: ἂν ὁ παρατατικὸς εἶναι μᾶλλον περιγραφικὸς, ὅπως δέχεται ὁ Handley, θὰ πρέπη νὰ φανταστοῦμε τὸν Πυρρία νὰ δέχεται τὶς ξυλιῆς ἀπὸ τὸν Κνήμωνα γιὰ ἕνα, ἔστω μικρὸ, χρονικὸ διάστημα, χωρὶς νὰ μπορῆ ν' ἀπομακρυνθῆ, πράγμα ἀπίθανο. Γι' αὐτὸ ὁ Jacques διορθώνει τὸν παρατατικὸ σὲ ἐνεστώτα (*ταύτην ἔμε καθαίρει*), ἐνῶ ὁ Lloyd - Jones προτίμησε νὰ μὴ δεχτῆ καμιᾶ λύσιν καὶ νὰ τυπώσῃ τὸ χωρίο ὡς ἀνίατο.

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ *ἐκάθαιρε*, ποῦ φαίνεται ὅτι παραδίδει γνήσια γραφή, νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ διαφωτιστῆ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τῆς διηγήσεως τοῦ Πυρρία. Λέει ὅτι χαιρέτησε ἀπὸ πολὺ μακριὰ τὸν Κνήμωνα (*πάνυ πόρρωθεν* στ. 104 ἐξ.) καὶ τοῦ μίλησε ἐπίσης ἀπὸ ἀρκετὴ ἀπόστασι, γιὰτὶ μετὰ τὴν ἀπάντησίν του ὁ Κνήμων τοῦ πετᾷ στὸ πρόσωπο ἕνα σβῶλο χῶμα (*βῶλον αἴρεται τινα ταύτην ἀφήσ' εἰς τὸ πρόσωπον αὐτό μου* στ. 110 ἐξ.). Πρὶν καλὰ καλὰ ν' ἀντιδράσῃ ὁ Πυρρίας σ' αὐτὴ τὴν ἐπίθεσι (στ. 112 ἐξ.), ὁ

Κνήμων παίρνει τώρα ένα ραβδί: οί προθέσεις του είναι πιά ολοφάνερες, ώστε ο Πυρρίας θά πρέπει νά τὸ βάζη ἀμέσως στὰ πόδια. Τά ἀνάθαιρε... λέγων... ἀναβοῶν... περιγράφουν τὴ συνέχεια τοῦ ἐπεισοδίου: ὁ Κνήμων κραδαίνοντας τὸ ραβδί τὸν κυνηγᾷ, καὶ μπροστὰ ὁ Πυρρίας πίσω ὁ Κνήμων τρέχουν σὲ ἀπόσταση δεκαπέντε σταδίων (φεύγοντα γὰρ δεδιώχ' ἴσως με στάδια πέντε καὶ δέκα στ. 117 ἐξ.), ἐνῶ ὁ Κνήμων τοῦ πετᾷ σβώλους, χῶμα, πέτρες, ἀκόμη καὶ ἀχλάδια. Εἶναι φανερὸ λοιπὸν ἀπὸ τὸ κείμενο ὅτι ὁ Κνήμων δὲν ἔδειρε τὸν Πυρρία μὲ τὸ ραβδί του, οὔτε στὴν ἀρχή, ἀφοῦ ὁ Πυρρίας δὲν πλησίασε τόσο κοντὰ στὸν Κνήμωνα, οὔτε κατόπιν, ἐπειδὴ ὁ Κνήμων δὲν τὸν ἔφτασε κυνηγώντας τον. Κύρια πρόθεση τοῦ Κνήμωνα εἶναι ὄχι νά δείρῃ τὸν Πυρρία, ἀλλὰ νά τὸν βγάλῃ ἔξω ἀπὸ τὸ χτῆμα του καὶ νά τὸν ἀπομακρύνῃ ὅσο πιὸ πολὺ μπορεῖ, ἀλλὰ μὲ τρόπο πού νά δείχνῃ τὸ χαρακτήρα του. Γι' αὐτὸ ὁ Πυρρίας πανικοβάλλεται καὶ νομίζει ὅτι ὁ Κνήμων εἶναι τρελλός. Τὸ ἐκάθαιρε λοιπὸν σ' αὐτὸ τὸ χωρίο ἔχει κάτι ἀπὸ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία τοῦ ρήματος στὴν ἔννοια «διώχνω κάποιον ἀπὸ κάπου, σὰν νά εἶναι ἐνοχλητικὸ ζῶο ἢ σκουπίδι, μὲ τὴν ἀπειλὴ τοῦ ξύλου», ἔννοια πού δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν πραγματοποίηση τοῦ ξυλοκοπήματος. Καὶ τὸ ἄλλο χωρίο τοῦ Δυσκόλου 901 μὴ καταλαβὼν ἡμᾶς καθαίρη, μὲ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ μεταφράζεται: «(φοβᾶμαι τὸν Γοργία) μήπως μᾶς πιάσῃ ἐπ' αὐτοφῶρα καὶ μᾶς κυνηγήσῃ μὲ κανένα ραβδί» ὁπότε, φυσικά, δὲν ἀποκλείεται καθόλου νά τις φᾶνε ἀπὸ τὸν στιβαρὸ Γοργία. (Οἱ ἐκδότες συμφωνοῦν διατηρώντας τὸν τύπο καθαίρη στὸν ἐνεστώτα, ἐνῶ τὰ συμφραζόμενα χρειάζονται ἀόριστο. Βλ. Καψωμένου «Παραλειπόμενα» σ. 491). Ἡ λέξη καθαίρω μ' αὐτὴ τὴ σημασία φαίνεται ὅτι ἀνήκει στὸ ἰδιωματικὸ λεξιλόγιο τοῦ προφορικοῦ λόγου πού δὲν μᾶς εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ. Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ περίπτωση τοῦ ρήματος ἐκκορῶ πού συνδυάζει τίς σημασίες: σκουπίζω (κυριολεκτικά), ἐρημώνω, διώχνω - ἀπομακρύνω, καὶ ὡς βρισιά στὸ ἐκκορηθείης τοῦ Μενάνδρου (Γεωργ. 53), «ἂ νά χαθῆς, χάσου ἀπὸ δῶ» (ἢ κάτι ἀνάλογο). Βλ. Λεξ. LSJ καὶ τὴ χρήση τοῦ παίω μὲ τὴ σημασία «διώχνω μὲ χτυπήματα ραβδιοῦ» στοὺς Σφήκες 456 παῖε παί', ὃ Ξανθία, τοὺς σφήκας ἀπὸ τῆς οἰκίας.

Ἡ γραφὴ τοῦ Παπύρου θά μπορούσε νά γίνῃ δεκτὴ μὲ τὴν ἀπλὴ διόρθωση τοῦ ταύτην σὲ ταῦτη, ἂν δὲν φαινόταν σὲ μᾶς ἀπαραίτητη ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀντικειμένου τοῦ ἐκάθαιρε, πού ἴσως γιὰ τοὺς θεατὲς τῆς ἐποχῆς τοῦ Μενάνδρου νά μὴν ἦταν. Ἡ καλύτερη λύση πού ὑπάρχει εἶναι, νομίζω, ἡ διόρθωση τοῦ Handley ταῦτη μ' ἐκάθαιρε.

122-123 ἀνήμερόν τι πρᾶγμα... γέρων: στὸν Πάπυρο ἀποτελοῦν συνέχεια τῆς διηγῆσεως τοῦ Πυρρία, στὴν ed. pr. δίνονται στὸν Σώστρατο, οἱ Bingen καὶ Marzullo τὰ δίνουν στὸν Χαιρέα. Ἡ τελευταία πρόταση θά πρέπει, νομίζω, νά ἐπικρατήσῃ — τὴν ἔχει δεχτῆ ὁ Lloyd - Jones γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο. Ἡ πρόοδος στὴ βελτίωση τοῦ κειμένου ξεκαθάρισε καὶ τὸ ρόλο τοῦ Χαιρέα

στὴν ὑπόθεση : περιορίζεται σὲ περιαυτολογία, σὲ παρατηρήσεις, καὶ σὲ προβολὴ λογικῆς ἐπιχειρηματολογίας. Ἔτσι μετὰ τὰ ὡς *δργίλωσ* (στ. 102), ἐς *κόρακας* (στ. 112), *μαινόμενον λέγεις τελέως γεωργόν* (στ. 116 ἐξ.), τὸ *ἀνήμερόν τι πρῶγμα*, τελέως ἀνόσιος γέρων ταιριάζει καὶ στὸ περιεχόμενο καὶ στὸ ὕφος στὸν Χαιρέα. Ὁ Πυρρίας ἔχει ἤδη δώσει τοὺς δικούς του χαρακτηρισμοὺς στὸν Κνήμωνα πρὶν διηγηθῆ τὸ πάθημά του (στ. 87-89 Ὀδύνης ὕς, *κακοδαιμονῶν, μελαγχολῶν*) καὶ εἶναι ἀπίθανο μετὰ τὴ διήγησή του νὰ κατάληξε σ' αὐτοὺς τοὺς σχετικὰ πιὸ ἥπιους χαρακτηρισμοὺς.

125 ημας : *τυχῶνισωσεν οὐδυνωμένον στυν* : ἔτσι μᾶς ἔχει παραδοθῆ ὁ στίχος αὐτὸς στὸν Πάπυρο. Ἡ διόρθωσή του σὲ ἡμᾶς : *τυχόν ἴσως ὠδυνωμένος τι νῦν τῆς ed. pr.* ἔχει μᾶλλον ἐπικρατήσει. Τὴν δέχονται ὁ Lloyd-Jones καὶ ὁ Handley, ὄχι ὅμως χωρὶς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸν τύπο τοῦ παρακειμένου *ὠδυνωμένος*, ἐπειδὴ δὲν παραδίνεται σὲ κανένα ἄλλο κείμενο (βλ. Handley Comment. σ. 153). Γι' αὐτὸ ἀρκετοὶ ἔχουν προτείνει τὴ διόρθωση σὲ *ὠδυνώμενος*, πού εἶναι πιὸ κοντὰ στὴ γραφὴ τοῦ Παπύρου, μὲ αὐτὴ ὅμως τὴ λύση τὸ μέτρο χρειάζεται μία ἀκόμη συλλαβὴ καὶ ἔχουν προταθῆ διάφορα συμπληρώματα (βλ. Handley Comment.). Ἀλλὰ τὸ *τυχόν ἴσως* πού σ' ὄλους σχεδὸν φαίνεται βέβαιη διόρθωση, νομίζω ὅτι μᾶλλον δὲν εἶναι. Πρῶτα πρῶτα ὡς ἐπιρρηματικὸς προσδιορισμὸς στὸ ρῆμα τῆς προτάσεως *τετύχηκε* (στ. 126, στὴν ἀρχὴ του), ὅταν τὸ ἴδιο τὸ *τετύχηκε* ἔχει οὐσιαστικὰ ἐπιρρηματικὴ σημασία, τὸ *τυχόν* εἶναι ταυτολογικόν, καὶ σὰν γλωσσικὴ ἔκφραση τὸ *τυχόν ἴσως... τετύχηκε* δὲν συμβιβάζεται εὐκόλα μὲ τὸ κομψὸ ὕφος τοῦ Μενάνδρου. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ *τυχόν ἴσως* εἶναι συνηθισμένος συνδυασμὸς, δὲν ἀποκλείεται νὰ παρέσυρε τὸν ἀντιγραφέα καὶ νὰ τοποθέτησε αὐτὸς τὴ διπλὴ στιγμὴ πού θὰ εἶδε μετὰ τὸ *τυχων* τοῦ κειμένου μπροστὰ ἀπὸ αὐτό, νομίζοντας ὅτι θὰ πρέπη νὰ πηγαίη μαζί μὲ τὸ ἀκόλουθο *ἴσως*. Ἡ γραφὴ ὡστόσο τοῦ *τυχῶν* στὸν Πάπυρο δείχνει τύπο μετοχῆς, πράγμα πού ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ ὀρθογραφικὸ λάθος τοῦ τονισμοῦ τῆς. Ἄν τώρα ἡ μετοχὴ *τυχῶν* προστεθῆ στὰ λόγια τοῦ Πυρρία καὶ ὁ στίχος διορθῶνεται μὲ τὴν ἀπλὴ διόρθωση μόνο τοῦ *οὐδυνωμένος* τοῦ Παπύρου σὲ *ὠδυνώμενος*, ἀλλὰ καὶ τὸ νόημα στὰ λόγια τοῦ Πυρρία συμπληρῶνεται ἱκανοποιητικὰ. Τὴ διατήρηση τῆς μετοχῆς καὶ τὴ μετατόπιση τῆς διπλῆς στιγμῆς μετὰ ἀπὸ αὐτὴ εἶχε προτείνει καὶ ὁ Groningen (σ. 27 ἐξ.), ἀλλὰ ἔλλαξε γνώμη καὶ στὰ Addenda (σ. 148) τοῦ βιβλίου τάσσεται ὑπὲρ τῆς διορθώσεως *τυχόν ἴσως*. Ὁ Blake διατηρεῖ τὴ μετοχὴ, ἀλλὰ καὶ τὴ θέση τῆς διπλῆς στιγμῆς, ὅπου τὴν ἔχει ὁ Πάπυρος, βάζει ὅμως τελεία μετὰ τὸ *ἴσως*. Στὸ στόμα ὅμως τοῦ Χαιρέα τὸ *τυχῶν ἴσως* (τὸ μεταφράζει «perhaps, if he has luck») δὲν βλέπω τί νόημα ἔχει, ἐκτὸς τοῦ ὅτι στερεῖ ἀπὸ τὴν ἐπομένη φράση τὸ *ἴσως*, δίνοντάς τῆς ἔτσι ἀδικαιολόγητη βεβαιότητα.

124 (Πυ.) οὐκ ἴστε τὸ κακὸν οἶόν ἐστι· κατέδεται
ἡμᾶς τυχῶν. (Χα.) ἴσως ὀδυνώμενός τι νῦν
τετύχηκε.

Ἡ μετάφραση: «Δὲν ξέρετε τί τέρας εἶναι. Θὰ μᾶς καταβροχθίσῃ ἂν μᾶς πετύχη». Ὁ Πυρρίας ἰκετεύει τὸν κύριό του νὰ φύγουν ἀπὸ κεῖ τὸ γρηγορώτερο, γιατί ἂν ὁ Κνήμων τοὺς πετύχη (τυχῶν, ἐννοεῖται ἡμῶν), θὰ τοὺς ἐπιτεθῇ μὲ ἄγριες διαθέσεις· βλ. Σικων. 189 (ἐκδ. Kassel) καὶ λεξικὸ LSJ τυγχάνω Β. II. 1.

144-146: Ἔχουν προταθῆ διάφοροι τρόποι διανομῆς τῶν στίχων αὐτῶν μεταξὺ τῶν δύο ὁμιλητῶν, τοῦ Πυρρίας καὶ τοῦ Σώστρατου. (Ἡ παρουσία τοῦ Χαιρέα ποὺ δέχεται ὁ Jacques ἀποκλείεται, καὶ ἐπειδὴ θὰ πρέπη νὰ ἔχη φύγη μετὰ τὸ στίχο 134, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενο τῶν στ. 145 ἐξ. ἔρχεται σὲ ἀντίφαση μὲ τὴν αὐτοπεποίθησή καὶ εὐγλωττία ποὺ ἔχει ἤδη ἐπιδείξει ὁ Χαιρέας. Βλ. καὶ Handley Comment. σ. 156). Ὁ Lloyd-Jones δίνει ὅλον τὸ στίχο 144 στὸν Πυρρία καὶ τοὺς στίχους 145-152 στὸν Σώστρατο, μὴ ἀκολουθώντας τις ἐνδείξεις τοῦ Παπύρου (διπλὴ στιγμή στὸ τέλος τῶν στίχων 143 καὶ 146 καὶ παράγραφος μεταξὺ τῶν στίχων 146-147), ἀλλὰ μὲ ἀποτέλεσμα ἱκανοποιητικόν. Καὶ ὁ Handley καὶ Bingen (β' ἐκδ.) κάνουν στὸ σύνολό της ἱκανοποιητικὴ διανομὴ διατηρώντας τις ἀλλαγές ὁμιλητοῦ ποὺ ὑπάρχουν στὸν Πάπυρο καὶ εἰσάγοντας ἀλλαγὴ μετὰ τὴ λέξη αὐτός (στ. 144, δὲν ὑπάρχει ἀλλαγὴ στὴ membrana Hermoupolitana, ποὺ διέσωσε τμήματα αὐτῶν τῶν στίχων) καὶ μέσα στὸ χάσμα τοῦ στ. 146. Ὁ Blake ἀκολουθεῖ μηχανικὰ τις ἐνδείξεις τῶν χειρογράφων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δῖνη τὸ στ. 144 στὸν Σώστρατο καὶ τοὺς στ. 145-146 στὸν Πυρρία, ἀλλ' αὐτὸ προσκρούει καὶ στοὺς χαρακτῆρες τῶν προσώπων καὶ στὰ γεγονότα.

Εἶναι φανερό ὅτι δὲν εἶναι σωστό νὰ βασισθῆ κανεὶς τυφλὰ στὶς ἐνδείξεις ἀλλαγῆς προσώπου ποὺ ἔχει ὁ Πάπυρος, ὅπως ἐπίσης καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχουν τέτοιες ἐνδείξεις, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχουν παραλειφθῆ. Εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Πυρρίας πανικοβάλλεται μὲ τὴν ἐμφάνισή τοῦ Κνήμωνος, δηλώνει ὅτι ἀποχωρεῖ καὶ ἀφήνει τὸν Σώστρατο νὰ τοῦ μιλήσῃ (στ. 144). Οἱ ἐπόμενοι δύο στίχοι (145 ἐξ.) ἀνήκουν στὸν Σώστρατο, ποὺ ἀναγνωρίζει τὴν ἀδυναμία του στὸ λέγειν, ὅπως καὶ ὁ Μοσχίων τῆς Σαμίας (βλ. στ. 92 ἐξ.), τυπικὸ χαρακτηριστικόν, ὅπως φαίνεται, τῶν ἐρωτευμένων νεαρῶν τοῦ Μενάνδρου. Ἡ πρότασις τοῦ Handley νὰ δοθῆ ἡ λέξη αὐτός (στ. 144) μὲ ἐρωτηματικὸ στὸν Σώστρατο καὶ νὰ ἰσχύσῃ ἡ ἐνδειξὴ τῆς διπλῆς στιγμῆς ποὺ ἔχει στὸ τέλος τοῦ στ. 143 ὁ Πάπυρος εἶναι εὐπρόσδεκτη, ἀλλὰ δὲν γίνεται τὸ ἴδιο μὲ ἐπιτυχία καὶ στὸ στ. 146. Ὁ Πυρρίας ἔχει ἤδη δείξει τὸν Κνήμωνα ποὺ ἐμφανίστηκε (βλ. στ. 143 καὶ ἀραεσί γ' οὐτοσί), καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τοῦ κἀνῃ ὁ Σώστρατος τὴν ἐρώτησιν ποῖον λέ-

γεις σύ; (στ. 146) καὶ νὰ τὸν δείχνη πάλι ὁ Πυρρίας (τουτο]νί). Στὸ σημεῖο αὐτὸ προτιμότερη εἶναι ἡ λύση τοῦ Lloyd-Jones, δηλ. νὰ μὴ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἡ διπλὴ στιγμή καὶ ἡ παράγραφος τοῦ Παπύρου, τὰ ὁποῖα εἶναι εὐκόλο νὰ ἐξηγηθῇ πῶς ἔχουν ἐδῶ προστεθῇ. Ὁ Σώστρατος ἀναρωτιέται «πῶς πρέπει νὰ χαρακτηριστῇ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος;» (ποῖον λέγει/ν δεῖ τουτο]νί; (ed. pr., Lloyd-Jones), καὶ ἀπαντᾷ στὴν συνέχεια ὁ ἴδιος, ὅτι ἀπὸ τὴν ὄψη του δὲν φαίνεται ὁ Κνήμων πᾶν φιλόανθρωπος (στ. 148). Εὐκόλο ἦταν λοιπὸν νὰ νομιστῇ ὅτι ἄλλος κάνει τὴν ἐρώτηση καὶ ἄλλος ἀπαντᾷ, καὶ νὰ τοποθετηθοῦν κατόπιν οἱ ἐνδείξεις τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ὁμιλητοῦ. Ὑποθέτω ἀκόμη, ὅπως καὶ ὁ Groningen (βλ. σ. 31), ὅτι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Σώστρατος εἶναι μόνος στὴ σκηνή, ἐπειδὴ ὁ Πυρρίας ἐξαφανίζεται τρομαγμένος ἐνῶ λέει τὰ λόγια τοῦ στ. 144, κάνοντας ἔτσι μιὰ ἐξοδο ἀνάλογη μὲ τὴν εἴσοδό του στὴ σκηνή· ἐδῶ τελειώνει καὶ ὁ ρόλος του. Τὴν ἐξοδο τοῦ Πυρρία ἀπὸ τὴν σκηνή πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξη τοῦ Κνήμωνος ὑπέθεσε καὶ ὁ Eug. Grassi (*Atene et Roma* 6, 1961, σ. 144). Ἄν ὁ δραματικὸς ποιητὴς ἤθελε πράγματι νὰ κρατήσῃ τὸν Πυρρία στὴ σκηνή, κρυμμένο κάπου, γιὰ νὰ τὸν χρησιμοποίησῃ ἀργότερα, ὅπως κάνει σὲ ἄλλες περιπτώσεις, θὰ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ χρησιμοποίησῃ ἕνα ὄρο μὲ τὸν ὁποῖο νὰ ὑποδηλώνεται στοὺς θεατὲς αὐτὴ ἡ δραματικὴ τεχνικὴ (βλ. *Δύσκ.* 148 ἐξ. ἐπαναξῶ βραχὺ ἀπὸ τῆς θύρας, *Περικ.* 353 ἐπάναγε σαυτὸν μικρόν, *Σαμ.* 153 μικρόν ὑπαποστησῶμαι, *Γεωργ.* 32 ἐξ. βραχὺ... μεταστῶμεν.) καὶ ὄχι τὸ ρῆμα ὑπάγω, μὲ τὸ ὁποῖο πῶς κάτω (στ. 378) δηλώνει καὶ ὁ Δᾶος ὅτι φεύγει, δηλ. βγαίνει ἀπὸ τὴ σκηνή. Ἀκόμη ὁ ἐνικός τοῦ ρήματος ἐπ[ανά]ξω (στ. 148) δείχνει ὅτι ὁ Σώστρατος εἶναι μόνος στὴ σκηνή καὶ ἡ ὁμολογία τῆς δειλίας του (στ. 151 ἐξ.) γίνεται φυσικὰ σὲ μονόλογο.

144 (Σω.) αὐτός; (Πυ.) ὑπάγω, βέλτιστε· σὺ δὲ τούτω λάλει.

(Σω.) οὐκ ἄ[ν] δυναίμην· ἀπίθανός τις εἰμ' αἶε

ἐν τῷ λαλεῖν· ποῖον λέγει/ν δεῖ τουτο]νί;

Ὅσο γιὰ τὴν ἐνδειξη τοῦ Παπύρου στὸ στ. 214, ὅπου διαβάζομε τὸ ὄνομα τοῦ Πυρρία ὡς ὁμιλητοῦ στὸ σημεῖο αὐτὸ — πού ἔφερε σὲ δυσκολίες τοὺς ἐρμηνευτὲς καὶ ἐκδότες, καὶ τοὺς ἀνάγκασε νὰ ὑποθέσουν τὴν παρουσία τοῦ Πυρρία στὴ σκηνή, κρυμμένου στὸ ἱερὸ τῶν Νυμφῶν (ὅπως ὑποθέτει ὁ Handley καὶ ἄλλοι) ἢ ἀλλοῦ —, δὲν εἶναι παρὰ προσθήκη κάποιου πού δὲν κατάλαβε ὅτι ἡ κλητικὴ Σώστρατε στὸ στίχο 214 λέγεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σώστρατο πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως ἔδειξε ὁ Grassi (loc. cit.). Βλ. καὶ T. B. L. Webster «Self-Apostrophe in Menander» *CR* 15, 1965, σ. 17. Ἡ σωστὴ διανομὴ στὸ κείμενο τῶν στίχων 214-217:

214 (Σω.) οἴμοι κακοδαίμων· παῦε θρηγῶν, Σώστρατε,

ἔσται κατὰ τρόπον. (Δα.) κατὰ τρόπον τί; (Σω.) μὴ

| φοβοῦ.

ἀλλ' ὅπερ ἔμελλες ἄρτι τὸν Γέταν λαβὼν
ἐπάνηκ', ἐκείνω πᾶν τὸ πρᾶγμ' εἰπὼν σαφῶς.

194 ἐξιῶν : ἡ πρόταση τοῦ G. Zuntz (CR 84, 1970, σ. 7) νὰ διορθωθῆ σὲ εἰσιῶν πρέπει, νομίζω, νὰ γίνῃ δεκτὴ. Ἡ κινητοποίηση τῶν γυναικῶν μὲ τὰ σημαντικὰ ἐπακλόουθα εἶναι δραματικὴ συνέχεια τῆς εἰσόδου τοῦ Κνήμωνος στὸ σπίτι του.

223 ὡσπροκενην ὁ Πάπυρος. Ἡ ἀποκατάσταση αὐτῆς τῆς φθορᾶς εἶναι ἀκόμη προβληματικὴ. Καὶ οἱ δύο διορθώσεις ποὺ ἔχουν ἐπικρατήσῃ — ὡς προ(σῆ)κον ἦν (Lloyd-Jones, Jacques, Blake) καὶ ὡς προκειμένην (Handley) — δὲν μποροῦν, νομίζω, νὰ παραμείνουν στὸ κείμενο.

Τὸ προσῆκον ἦν ὡς ἀπρόσωπη ἔκφραση μὲ ἐνοούμενο ἀπαρέμφοτο ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα (δηλ. ποιεῖσθαι φυλακῆν) δὲν ὑπάρχει, ὅσο μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω, ὡς ἰσοδύναμη μὲ τὸ ἀπρόσωπο προσῆκε, ποὺ εἶναι ἡ κατάλληλη λέξη. Στὸ χωρίο τοῦ Φιλήμονος ('Απ. 4, 7 Kock ἀμαρτάνοντάς τ' εἰς ὃ μὴ προσῆκον ἦν) μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦν νὰ τεκμηριώσουν τὴ διόρθωση αὐτὴ οἱ φιλόλογοι ποὺ τὴν προτείνουν, ἡ ἔκφραση αὐτὴ ὑπάρχει σὲ διαφορετικὴ σύνταξη: τὸ προσῆκον χρησιμοποιεῖται ὡς μετοχῆ-ἐπίθετο κατηγορούμενο στὸ εἰς δ.

Ἡ διόρθωση ὡς προκειμένην, ἐνῶ ἔχει ἰκανοποιητικὴ καὶ παλαιογραφικὴ ἐξήγηση καὶ σύνταξη μὲ τὰ συμφραζόμενα, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸ νόημα μὲ τὸ ὁποῖο τὴ δέχονται στὸ κείμενο, δηλ. «σὰ νὰ εἶναι ἀφημένη στὴν τύχη της, ὅπως τὰ ἔκθετα παιδιὰ» (βλ. Handley Comment. σ. 170 ἐξ.). Στὸ χωρίο τοῦ Ἡροδότου (I, 111 ὀρέω παιδίον προκειμένον), τὸ ὁποῖο ἐπικαλοῦνται σὰν παράδειγμα τῆς χρήσεως τοῦ πρόκειμαι μὲ αὐτὴ τὴ σημασία, ὅσοι προτείνουν αὐτὴ τὴ διόρθωση, δὲν γίνεται λόγος γιὰ παιδί «ἀφημένο στὴν τύχη του», δηλ. ἐκτεθημένον ἢ ἐκκειμένον (ἀφημένο ἔκθετο), ἀλλὰ γιὰ παιδί κεκοσμημένον τὴν ἐπὶ θανάτῳ (βλ. κεφ. 109), τοποθετημένο μέσα στὸ σπίτι τοῦ Ἀρπάγου, ὅπως ταιριάζει σὲ νεκρὸ, ἐνῶ οἶκος μὲν πᾶς Ἀρπάγου κλαυθμῶ κατείχετο (βλ. κεφ. 111). Σ' αὐτὸ τὸ λάθος φαίνεται ὅτι παρέσυρε τοὺς φιλόλογους τὸ Λεξικὸ LSJ, ποὺ ἐρμηνεύει τὸ πρόκειμαι 2, lie exposed, μὲ παραπομπὴ τὸ χωρίο I, 111 τοῦ Ἡροδότου, καὶ τὸ ὅτι ἡ λέξη exposed εἶναι ὁρος ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴ λέξη ἔκθετον (παιδί). "Ὡστε καὶ στὸ χωρίο αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου τὸ πρόκειμαι ἔχει μιὰ ἀπὸ τίς συνηθισμένες του σημασίες, δηλ. κείμαι νεκρός, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι τὸ παιδί τοῦ χωρίου δὲν εἶναι ἀκόμη νεκρὸ ἀλλὰ μελλοθάνατο. Μὲ αὐτὴ τὴ σημασία βέβαια ἡ παρομοίωση ὡς προκειμένην δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ στὸ κείμενο (βλ. Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 538 ἐξ. καὶ Blake σ. 139). Γιὰ νὰ στηριχτῆ ἡ διόρθωση ὡς προκειμένην ἔγινε (Post) καὶ ἡ συσχέτιση μὲ τὸ χωρίο τοῦ Ἀριστοφάνη Θεσμ. 1032 ἐξ. ἀλλ' ἐν πυκνοῖς δεσμοῖσιν ἐμπεπλεγμένη | κήτει βορὰ Γλαυκῆτη πρόκειμαι.

Ούτε όμως και από το χωρίο του Ἀριστοφάνη δὲν ἐνισχύεται ἡ διόρθωση στον *Δύσκολο*, ἐπειδὴ σ' αὐτὸ τὸ πρόκειμαι πάλι δὲν ἔχει τὸ νόημα τῆς ἐγκαταλείψεως, ἀφοῦ τὴν Ἀνδρομέδα (πρωδίχ τῆς ὁμώνυμης τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδη), τὴν εἶχαν δέσει ἐκεῖ γιὰ νὰ τὴν φάη ὁ Γλαυκέτης. Ἐδῶ τὸ πρόκειμαι χρησιμοποιεῖται μὲ ἀναφορὰ στὰ φηγητά, σημασία καὶ αὐτὴ συνηθισμένη (βλ. *Περικειρ.* 295).

Μιὰ πιὸ ἱκανοποιητικὴ, νομίζω, λύση (τὸ ὠσ(περ) πρὸς κενήν, δηλ. οἰκίαν, τῆς ed. gr. ἀρρηρίπτεται ὁμόφωνα, ἐπειδὴ εἰσάγει ἀνύπαρκτο ἰδίωμα) θὰ ἦ-αν ἡ διόρθωση σὲ ὠσ(περ) πρὸς ξένην (πβλ. στ. 481 ὡσπερ πρὸς φίλον | κόπτουσι), πού καὶ παλαιογραφικὰ πλησιάζει στον Πάπυρο (ἡ παράλειψη μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ μὲ τὴν ἀπλογραφίαν) καὶ συνδυάζεται νοηματικὰ μὲ τὰ συμφραζόμενα: «ἐγκαταλείπεις στὴν ἔρημιὰ μόνη τῆς μιὰν ἀπονήρευτη κοπέλα, χωρὶς νὰ παίρνης κανένα προφυλακτικὸ μέτρο, σὰν νὰ πρόκειται γιὰ κοπέλα ξένη» (γιὰ τῆς ὁποίας τὴν τύχη ἀδιαφορεῖς). Μὲ τὴν λέξη ξένη τονίζεται ἡ ἀδιαφορία τοῦ Κνήμωνος: δὲν ταιριάζει οὔτε σὲ Ἀθηναῖο πολίτη ν' ἀδιαφορῇ γιὰ μιὰ συμπατριώτισσά του, πόσο περισσότερο σὲ πατέρα γιὰ τὴν κόρη του. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ λέξη ξένος νὰ ἔχη ἤδη πάρει στὴν ἐποχὴ τοῦ Μενάνδρου καὶ τὴ σημασία τὴν ἀντίθετη τοῦ οἰκείος (δηλ. ἀλλοτρίος): πβλ. τὰ λόγια μὲ τὰ ὁποῖα μαλώνει ὁ Γοργίας τὸν Δᾶο γιὰ τὴν ἀδιαφορία του πρὸς τὴν κοπέλα: *νυνὶ δ' ὡσπερ ἀλλοτρίου τινὸς πράγματος ἀπέστις* (στ. 238 ἐξ.).

235 τὸν τῇ κόρῃ προσιόντα ὅστις ποτ' ἦν ὁ Πάπυρος. Ὁ στίχος μετρικῶς ἑλλιπής: λείπει τὸ δεῦτερο μακρὸ τοῦ δευτέρου μέτρου στὸ σημεῖο πού ὑπάρχει ἡ χασμωδία. Ἡ συμπλήρωση πού πρέπει νὰ προτιμηθῇ εἶναι <Δᾶ> (Eitrem, τὴν ἴδια δέχονται καὶ οἱ Groningen καὶ Jacques). Ὁ Γοργίας εἶναι φυσικὸ καὶ ἀπαραίτητο νὰ ἀναφέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ Δάου στὴν ἀρχὴ τοῦ λόγου του, γιὰ νὰ πληροφορηθοῦν οἱ θεατὲς ποιὸς εἶναι αὐτὸ τὸ πρόσωπο πού ἐμφανίζεται γιὰ δευτέρη φορὰ στὴ σκηνή. Ἡ παράλειψη τῆς συλλαβῆς Δᾶ ἀπὸ τὸν ἀντιγραφέα εἶναι συνηθισμένη περίπτωση ἀπλογραφίας, ἐπειδὴ προηγεῖται συλλαβὴ ἠχητικὰ ὅμοια (προσιόντα). Ἡ ἐπανάληψη τῆς κλητικῆς Δᾶ καὶ πιὸ κάτω (βλ. στ. 240) δὲν κάνει τὴν πρώτη κλητικὴ ὑποπτη, ὅπως νομίζει ὁ Blake (βλ. σ. 141), ἀλλὰ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ ἐπιτιμητικὸ-δικαστικὸ ὕφος τοῦ Γοργία. Καὶ πιὸ κάτω ὁ μάγειρος μιλώντας στον Γέτα χρησιμοποιεῖ δύο κλητικὲς, μιὰ στὴν ἀρχὴ (στ. 401) καὶ ἄλλη κατόπιν (στ. 410). Δυσκολία παρουσιάζει καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὅστις ποτ' ἦν: ἄλλοι τὸ δέχονται ὡς πλάγια ἐρώτηση ἀπὸ τὸ *ιδεῖν* τοῦ ἐπομένου στίχου καὶ ἄλλοι ὡς ἀναφορικὴ στὸ *προσιόντα*. Ὡς πλάγια ἐρώτηση (ed. gr. καὶ Jacques) δίνει πιὸ ἱκανοποιητικὸ νόημα παρὰ ὡς ἀναφορικὴ (Lloyd-Jones καὶ Handley), ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ ποιὸς ἦταν ὁ νέος ἔχει σημασία καὶ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ μάθῃ ὁ Δᾶος. Θὰ τὸ μάθαινε βέβαια ρωτώντας τὸν ἴδιο τὸν Σώστρατο (πβλ. στ. 246).

240 επιμελει ὁ Πάπυρος. Ἔχει επικρατήσει ἡ διόρθωσή του σὲ ἔτι μέλει μὲ ποικιλία διορθώσεων τῆς ἀρχῆς τοῦ στίχου 241 *ειμη*, ἄλλοτε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἔτι μέλει (*ἐμῆ[ς]* Lloyd-Jones, Handley· *ἐμοι[γ']* Jacques) καὶ ἄλλοτε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἐπόμενα (βλ. Handley *Comment.* σ. 177). Ὁ Καψωμένος («Παραλειπόμενα» σ. 484) πρότεινε τῆ διόρθωση (τ') *ἐπιμελές*. (= *ἐπιμέλειαν*), πού νομίζω πῶς πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ, χωρὶς ὅμως τὴν προσθήκη τοῦ τε. Τὸ ἀδελφῆς *ἐπιμελές* ταιριάζει καλύτερα στὸ νόημα ὡς ἐπεξήγηση τοῦ *οἰκειότητα*: «Δὲν μπορεῖ νομίζω κανεὶς, Δᾶε, ν' ἀποφύγῃ τίς ὑποχρεώσεις πού γεννᾷ ἡ συγγένεια, ἡ φροντίδα τῆς ἀδελφῆς». Ὁ Γοργίας μιᾶ γενικὰ μὲ γνωμικὸ προσαρμύζοντάς το στὴν περίπτωσι τῆς ἀδελφῆς καὶ τὸ νόημα τελειώνει ἐδῶ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ στίχου 241 δὲν ἀνήκει στὰ προηγούμενα ἀλλὰ στὰ ἐπόμενα.

247 . . . . .]. : ὦ τᾶν ὁ Πάπυρος (πρὶν ἀπὸ τῆ διπλῆ στιγμῆ ὑπάρχει ἕχνος γράμματος πού μπορεῖ νὰ εἶναι *ι* ἢ *ν*). Οἱ Lloyd-Jones καὶ Jacques τυπώνουν τὸ στίχο χωρὶς συμπλήρωμα, ἐνῶ ὁ Handley δέχεται τὸ *ὑπάγωμε/ν* (Lond.). Τὸ *εὐ οἶδε/ν* πού προτείνει ὁ Blake εἶναι περιττὴ ἐπανάληψη. Στὸ χάσμα θὰ πρέπη νὰ ὑπάρχῃ κάποια πρόταση τοῦ Γοργία πού νὰ δικαιολογῇ τὴν ἀπάντηση τοῦ Δάου, ὅτι ἂν ὁ Κνήμων τὸν πιάσῃ νὰ πλησιάσῃ τὴν πόρτα του τὸν περιμένει μαστίγωμα. Αὐτὸ δείχνει ὅτι ὁ Γοργίας θὰ τοῦ πρότεινε νὰ χτυπήσουν τὴν πόρτα τοῦ Κνήμωνα. Ἄλλωστε γι' αὐτὸ ἄφησαν τὴ δουλειὰ καὶ ἦρθαν, γιὰ νὰ ἰδοῦν τὸν Κνήμωνα καὶ νὰ τοῦ εἰποῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Σώστρατο καὶ τὴν κόρη του. Ἀπὸ τὸ *ὑπάγωμε/ν* λοιπόν, πού εἶναι κάπως μεγάλο γιὰ τὸ χῶρο τοῦ χάσματος, προτιμότερη εἶναι ἡ συμπλήρωση *κόγωμε/ν* πού ἔχει προτείνει καὶ ὁ Kassel (βλ. Armin Schäfer *Menanders Dyskolos*, Untersuchungen zur dramatischen Technik, 1965, Beiträge zur Klassischen Philologie. 14, σ. 121). Πρβ. στ. 481 ἐξ.

249 - 252: Παρουσιάζουν ἰδιαιτέρη δυσκολία, γιὰτὶ συνδυάζονται σ' αὐτοὺς καὶ χάσματα στὸν Πάπυρο καὶ πιθανὸν λάθη στὸ κείμενο. Ἔτσι παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τῶν μελετητῶν καὶ τῶν ἐκδοτῶν οἱ στίχοι αὐτοὶ εἶναι ἀκόμη προβληματικοί. Στὸ *δυσχρήστως γέ πως* (στ. 249) συνδυάζεται μὲ ἐπιτυχία τὸ συμπλήρωμα *ἔχει* (ed. pr., Jacques, Handley) τοῦ ἐπόμενου στίχου καὶ ἡ μετοχὴ *ζυ/γομαχῶν* σωστά συμπληρώνεται. Τὸ πρόσωπο ἐξᾶλλου πού εἶναι *δυσχρηστον* εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Κνήμων. Θὰ πρέπη νὰ δεχτοῦμε σ' αὐτὸ τὸ χωρίο τὴ σπάνια περίφραση *δυσχρήστως ἔχω* μὲ τὴ σημασία «εἶμαι δυσκολομεταχειρίστος», ἐνῶ στὸ χωρίο τοῦ Πλουτάρχου (Αἰμίλ. 19), ὅπου ὑπάρχει ἡ ἴδια περίφραση, σημαίνει «εἶμαι σὲ κακῆ σωματικῇ κατάστασι». Γι' αὐτὸ ὁ Lloyd-Jones προτιμᾷ στὸ στ. 250 τὸ συμπλήρωμα *ἔξεις* μὲ ὑποκείμενο τὸν Δᾶο, ὅποτε τὸ νόημα θὰ συμφωνοῦσε μὲ τὸ νόημα τοῦ χωρίου τοῦ Πλουτάρχου, δηλ. περίπου «θὰ σὲ θέσῃ ἐκτὸς μάχης» ἢ «θὰ

βρῆς τὸν μπελά σου». Ἄλλα τέτοια ἐρμηνεῖα δὲν ταιριάζει μὲ τὰ συμφραζόμενα· δὲν ἀπασχολεῖ τὸν Γοργία τὸ ζήτημα τί θὰ συμβῆ στὸν Δᾶο, ἀλλὰ πῶς θὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν Κνήμωνα (βλ. Handley σ. 178). Διαφωνία ὑπάρχει καὶ γιὰ τὴν ἐπόμενη λέξη τοῦ στ. 250 *ζυγομαχῶν*, ἄλλοι τὴ συνάπτουν μὲ τὰ προηγούμενα (ed. pr., Lloyd-Jones, Blake) καὶ ἄλλοι μὲ τὰ ἐπόμενα (Jacques, Handley)· ὅπως δὴποτε πρέπει νὰ βάλουμε στίξη ἢ πρὶν (πρόταση τοῦ Bingen) ἢ μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ λέξη. Τὸ νόημα τῆς μετοχῆς ταιριάζει φυσικὰ στὸν Κνήμωνα, ὄχι μόνον γιατί ἤδη μὲ τὴν ἴδια μετοχὴ ἔχει περιγράψει ὁ Πᾶν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τοῦ Κνήμωνα μὲ τὴ γυναίκα του (βλ. στ. 17), ἀλλὰ καὶ γιατί ὑπάρχει καὶ ἄλλο ἀνάλογο ρῆμα ποῦ καὶ αὐτὸ ἀναφέρεται στὸν Κνήμωνα καὶ εἶναι δηλωτικὸ τοῦ ἐριστικοῦ χαρακτήρα του, βλ. στ. 517 ἐξ. ἀλλ' εἰ σφαιρομαχοῦσ' ἐν τῷ τόπῳ / οὕτως ἐτοίμως. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ μετοχὴ δίνει ἱκανοποιητικὸ νόημα, ἂν συναφθῆ μὲ τὰ προηγούμενα (καὶ μὲ τὸ δεικτικὸ τοῦτον ποῦ ἀκολουθεῖ, εἶναι φυσικὸ ν' ἀρχίξῃ ἡ νέα πρόταση), παρουσιάζει τὴν ἀκόλουθη δυσκολία, ἂν συναφθῆ μὲ τὰ ἐπόμενα: τὸ *ζυγομαχῶν* προσδιορίζοντας ἐπιρρηματικῶς τὸ ἀναγκάσαι συγκρούεται, νομίζω, μὲ τὸν προσδιορισμὸ *ὅτῳ τρόπῳ* «οὔτε θὰ μπορέσῃ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ μὲ ὅποιονδὴποτε τρόπο...», ποῦ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ *νουθετῶν* «οὔτε θὰ μπορέσῃ νὰ τὸν κἀνῃ νὰ ἀλλάξῃ γνώμη μὲ νουθεσίες». Τὸ πρόβλημα τῆς συντάξεως τῶν στίχων 250-252 βρίσκει τὴν καλῦτερη λύση στὸ κείμενο τοῦ Handley (βλ. καὶ Comment. σ. 179 ἐξ.): δύο προτάσεις (οὔτε ...οὔτε) μὲ ρήματα σὲ δυνητικὴ εὐκτικὴ (*ἀναγκάσαι ... ἂν μεταπεισῶναι*, τὸ ἂν ἀνήκει καὶ στὴν πρώτη εὐκτικὴ), μὲ συμπλήρωμα ἀπαρέμφατο (*φρονεῖν*) ὡς ἀντικείμενο στὸ ἀναγκάσαι καὶ χωρὶς ἄλλο ρῆμα στὸ συμπλήρωμα τοῦ χάσματος στὸν στ. 252 (*οἱ' ἂν φίλος*).

282 *εἰς πίστιν ποτ' ἐλθόντας χρόνῳ*: χωρίο ποῦ ἀπασχόλησε πολλοὺς μελετητὲς τοῦ *Δυσκόλου*. Βρίσκεται στὸ λόγο τοῦ Γοργία (στ. 271-298), ποῦ εἶναι διδασκαλία-ἐπίπληξη γιὰ τὸν Σώστρατο. Ἀρχίζει λέγοντάς του ὅτι στὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν ἀνθρώπων γενικὰ δὲν ὑπάρχει μονιμότητα: οἱ πλούσιοι μπορεῖ νὰ γίνουν φτωχοὶ καὶ οἱ φτωχοὶ πλούσιοι. Ἡ εἰσαγωγὴ στὸ κύριο θέμα τοῦ λόγου του γίνεται ἀπὸ πολὺ μακριὰ καὶ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ μειονεξία ποῦ νιώθει ὁ φτωχὸς Γοργίας, ὅταν ἀντιμετωπίζει τὸν καλοντυμένο καί, ὅπως φαίνεται, πλούσιο Σώστρατο. Ἀλλὰ τὴ θεωρία ποῦ ἀμέσως κατόπιν διατυπώνει, γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ συμπεριφέρονται καὶ οἱ πλούσιοι γιὰ νὰ μὴ χειροτερέψουν τὴ θέση των καὶ οἱ φτωχοὶ γιὰ νὰ τὴν καλύτερέψουν μὲ πολλὴ δυσκολία τὴν παρακολουθοῦμε. Ἡ κύρια δυσκολία ποῦ ἀντιμετωπίστηκε ἦταν ἡ ἐρμηνεῖα τῆς φράσεως τοῦ στ. 282, καὶ πῶς συγκεκριμένα τῆς λέξεως *πίστις*. Ὁ Thierfelder τὴν παραλλήλισε μὲ τὸ χωρίο τοῦ Δημοσθένη 36.44 *πίστις ἀφορμὴ τῶν πασῶν ἐστὶ μεγίστη πρὸς χρηματισμόν*, ὅπου ἡ λέξη *πίστις* ἀνήκει στὸ λεξιλόγιό τοῦ ἐμπορίου καὶ γενικὰ τῶν

οικονομικῶν, δηλ. σημαίνει «φερεγγυότητα» (good credit), και αὐτὴ τὴν ἐρμηνεία δέχεται ὁ Handley (βλ. Comment. σ. 184 ἐξ.). Ἄλλὰ μὲ αὐτὴ τὴν τεχνικὴ σημασία τῆς λέξεως δὲν ἐρμηνεύονται ἱκανοποιητικὰ τὰ συμφραζόμενα. Ὄταν λέγει ὁ Γοργίας ὅτι ὁ πλούσιος διατηρεῖ τὴν εὐημερία του, ὅσο μπορεῖ νὰ ἀπολαμβάνῃ τὴν καλὴ του τύχη χωρὶς νὰ κάνῃ τίποτε ἄδικο, ἀλλὰ ὅταν ἡ δύναμη τοῦ πλούτου τὸν παρασύρῃ νὰ κάνῃ κάτι ἄδικο, τότε ἀρχίζει νὰ ἀλλάξῃ ἡ κατάστασή του στὸ χειρότερο, δὲν ἐννοεῖ, νομίζω, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ ἔχει σχέση μὲ τὴν οἰκονομικὴ του κατάστασι. Καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ φτωχοῦ: ὅταν ἡ ἀνέχεια του δὲν τὸν σπρώχνει νὰ κάνῃ τίποτε ἄδικο καὶ τὴ δέχεται μὲ ἀξιοπρέπεια, ἀφοῦ γίνῃ μὲ τὸν καιρὸ ἄξιος ἐμπιστοσύνης καὶ ἐκτιμήσεως (εἰς πῖατιν ποτ' ἐλθόντας χρόνῳ), μπορεῖ νὰ περιμένῃ κάποια καλύτερη τύχη. Ὡς καλύτερη τύχη (στ. 283 *βελτίονα μερίδα*) στὴν περίπτωσι τοῦ φτωχοῦ, ἐννοεῖται ἡ καλυτέρευσι τῆς οἰκονομικῆς του καταστάσεως, πού ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῆς ὁποίας αὐτὸς εἶναι ἄξιος, καὶ πολὺ λιγότερο τῆς «φερεγγυότητός» του, περιορίζοντας ἔτσι τὴ γενικότητα, μὲ τὴν ὁποία ὁ Γοργίας ἐκφράζεται, μόνο στὴν περιοχὴ τῶν οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων. Ὁ Γοργίας, καὶ μὲ αὐτὸν ὁ Μένανδρος, δὲν ἐκφράζει ἐδῶ σχέση αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος μεταξὺ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς οἰκονομικῆς του καταστάσεως — καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ στηριχτῇ ἡ ἐρμηνεία τῶν στίχων 274-283 — γιατί τέτοια σχέση δὲν ὑπάρχει γιὰ τὸν Μένανδρο. Ὁ Γοργίας ἀρχίζει διατυπώνοντας τὴν ἀλήθεια ὅτι καὶ ἡ καλὴ καὶ ἡ κακὴ τύχη ἔχουν χρονικὰ ὄρια καὶ ὅτι ἡ ἀλλαγὴ εἶναι κάτι φυσικὸ καὶ ἀναπόφευκτο στὴ ζωὴ (βλ. στ. 271-273). Καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς πέμπτης πράξεως ὁ Σώστρατος θὰ εἰπῇ κάτι ἀνάλογο στὸν πατέρα του: *περὶ χρημάτων λαλεῖς ἀβεβαίου πράγματος. εἰ μὲν γὰρ ἴσθαι ταῦτα παραμενοῦντά σοι εἰς πάντα χρόνον... εἰ μὴ δὲ σαυτοῦ, τῆς τύχης δὲ πάντ' ἔχεις...* (βλ. στ. 797-812, εἶναι τὸ γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὸν Στοβαῖο ἀπόσπασμα). Ὡστε στὸν πλούσιο πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ὁ φόβος ὅτι τὰ πλοῦτη του μπορεῖ νὰ τὰ χάσῃ, καὶ στὸν φτωχὸ ἡ ἐλπίδα ὅτι ἡ τύχη μπορεῖ νὰ τοῦ αὐξήσῃ τὰ ἀγαθὰ. Ἄλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν ὕλικῶν ἀγαθῶν, πού εἶναι ἀβέβαιη καὶ καθορίζεται ἀπὸ τὴν τύχη, ὁ Μένανδρος λέει ὅτι ὑπάρχει κάτι βέβαιο, οἱ δίκαιες πράξεις τοῦ ἀνθρώπου πού εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ χαρακτήρα του, καὶ ὅσο ὁ πλούσιος δὲν κάνει τίποτε κακὸ, στὰ μάτια τοῦ κόσμου εἶναι ἄξιος τῆς καλῆς του τύχης, ὅταν ὅμως κάνῃ κάτι κακὸ, παύει νὰ εἶναι ἄξιος, χάνει δηλαδὴ τὴν ἐκτίμησι τοῦ κόσμου, γιατί δὲν ἔχει ἠθικὴ ἀξία. Ἐξάλλου ὁ φτωχὸς πού ὑπομένει μὲ ἀξιοπρέπεια τὴν τύχη του καὶ εἶναι δίκαιος, ἀποκτᾷ κάτι πού ἔχει σταθερὴ ἀξία, τὴν πίστιν, δηλαδὴ τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἐκτίμησι τῶν ἄλλων. Ἡ γενικὴ αὐτὴ θεωρία χρησιμεύει ὡς βάση γιὰ νὰ συστήσῃ ὁ Γοργίας στὸν Σώστρατο: νὰ μὴ παρασύρεται ἀπὸ τὴν ἀβέβαιη δύναμη τοῦ πλούτου, νὰ μὴ

ὑποτιμᾶ τοὺς φτωχοὺς καὶ νᾶ φανῆ ἄξιος τῆς καλῆς του τύχης κάνοντας δίκαιες πράξεις (βλ. στ. 284-287). Τίς ιδέες αὐτές τίς ἐπαναλαμβάνει ὁ Μένανδρος καὶ ἄλλοῦ. Βλ. π.χ. τὸ ἼΑπ. 300, ὅπου ἡ ἐκτίμηση ποῦ ἀπολαμβάνει ἓνας ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται ὡς ἐφόδιον ἀσφαλές στὴ ζωῆ του, μὲ τὸ ὅποιο ἀντιμετωπίζει κάθε μεταβολὴ τῆς τύχης. Καὶ στὸ ἼΑπ. 407 εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ μεταφορικὴ χρῆση τῆς λέξεως ἐφόδιον (βλ. καὶ Γεωργός ἀπ. I). Στὸν Δημοσθένη ὑπάρχει ὄχι μόνο παρόμοια χρῆση τῆς λέξεως πίστις ἀλλὰ ἐκφράζεται καὶ παρόμοια ιδέα: πόλεως γὰρ ἔγωγε πλοῦτον ἠγοῦμαι συμμάχους, πίστιν, εἴνοιαν, ὧν πάντων ἔσθ' ὑμεῖς ἄποροι (8.66). (Τὰ ἴδια ἐπικυαλαμβάνονται αὐτολεξεῖ, μὲ μόνη ἀλλαγὴ τῆ σειρᾶ τῶν τριῶν τελευταίων λέξεων ὑμεῖς ἔστ' ἄποροι καὶ σ:ὸ χωρίο 10,69). Καὶ στὸ χωρίο 20.25 τοῦ Δημοσθένη, ποῦ παραθέτει ὁ Handley (βλ. Comment. σ. 184) ἡ πίστις εἶναι ἄσχετη μὲ τὸν χρηματισμὸν καὶ σημαίνει δόξαν χρηστήν, ποῦ εἶναι ἀγαθὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν πλοῦτο.

Διαφορετικὰ ἐρμηνεύει ὁ Jacques: «κάποτε ἀποκτοῦν ἐμπιστοσύνη στὸ χρόνο» (δηλαδὴ τὴν φράση εἰς πίστιν ποτ' ἐλθόντας χρόνω, τὴν δέχεται ὡς ἰσοδύναμη μὲ τὴν πιστεύσαντάς ποτε χρόνω). Ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ βσιίζεται σὲ ὑπαρκτὴ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ σύνταξη, καὶ στὸ νόημα εἶναι ἄσχετη μὲ τὰ συμφραζόμενα. Ὁ Lloyd-Jones τυπᾶνει τὴ λέξη Χρόνω μὲ κεφαλαῖο (πρόταση τοῦ Dodds), ἀλλὰ τέτοια θεότης δὲν ὑπάρχει οὔτε δικαιολογεῖται ἐδῶ προσωποποίηση τοῦ χρόνου (βλ. Schäfer σ. 122 καὶ Handley Comment. 185). Ὁ Schäfer ἀσχολεῖται διεξοδικὰ (βλ. σ. 121-125) μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ χωρίου αὐτοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ συμφραζόμενα καὶ συμπεραίνει ὅτι ὁ Γοργίας ἐκφράζει ἐδῶ τὴν πίστη ὅτι ἡ Θεὰ Τύχη μὲ τὸν πλοῦτο ἀμείβει τὸν καλὸ φτωχὸ καὶ μὲ τὴ φτώχεια τιμωρεῖ τὸν κακὸ πλοῦσιο. Αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία εἶναι καθαρὴ εἰκασία, ποῦ ἀποκρούεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μένανδρο μέσα στὸν Δύσκολο, στὸν λόγο τοῦ Σωστράτου (στ. 797-812), τοῦ ὁποῖου τὴ σχέση μὲ τὸ κείμενο ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ ἔχομε ἤδη ἀναφέρει. Δὲν μπορεῖ φυσικὰ νὰ σταθῆ οὔτε στιγμὴ ἡ ἐξήγηση τοῦ Schäfer, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Σωστράτου εἶναι κωμικὴ ἐπανάληψη τῶν σοβαρῶν ἀπόψεων τοῦ Γοργία, καὶ ὅτι γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ληφθοῦν ὅσα λέει στὰ σοβαρά, ὅταν ἐδῶ ἐκφράζεται ιδέα ποῦ παράλληλὴ τῆς ὑπάρχει στὸν Εὐριπίδῃ (Φοιν. 555 ἐξ.), καὶ στὸν Δημήτριον τὸν Φαληρέα (βλ. Webster *Studies in Men.* σ. 201), καὶ ὅπως ὅποτε ὁ Μένανδρος ἐδῶ ἀπηχεῖ σύγχρονές του φιλοσοφικὲς πεποιθήσεις (βλ. Handley Comment. σ. 271).

300 ἐξ. εὔ γε, δέσποτ, οὔτω πολλὰ / ἀγαθὰ γένοιτο: δὲν ὑπάρχει πιά ἀμφιβολία ὅτι αὐτὰ λέγονται ἀπὸ τὸν Δᾶο. Οἱ ἐκδότες διαφωνοῦν στὴν ἐκλογή τοῦ συμπληρώματος τοῦ στ. 300. Ἄλλοι προτιμοῦν τὴν ἀντωνυμία σοι (ed. pr., Jacques) καὶ ἄλλοι τὴν μοι (Handley, Blake, πρόταση τοῦ Harsh, Sydn.). Στὴν τυπικὴ εὐχετικὴ ἐκφραση τοῦ Δάου θὰ ταίριαζε ἡ ἀντωνυμία

νουμία του πρώτου προσώπου, αν ο ίδιος υποστήριζε κάτι που ήθελε να γίνει πιστευτό βλ. π.χ. *Περικειρ.* 212 ἐξ. 'Ο Δᾶος όμως ἀπλῶς ἐπιδοκιμάζει τὰ λεγόμενα τοῦ κυρίου του με τὸ εὖ γε, δέσποτα (δηλ. λέγεις, ἢ κάτι ἀνάλογο), καὶ αὐτὸ τὸ ἐπιφώνημα ἐπιδοκιμασίας, πού συνήθως ἐνισχύεται με ὄγκο (βλ. 'Ἐπιτρ. 349, *Σικνών.* 111, 117) δὲν φαίνεται νὰ συνδυάζεται με τὴν εὐχετική formula πού ἀμέσως ἀκολουθεῖ. 'Ο Δᾶος δὲν συμπληρώνει τὴν εὐχή του, ἐπειδὴ διακόπτεται ἀπὸ τὸν Σώστρατο (βλ. στ. 301), ἀλλὰ ἀπὸ τὰ προηγούμενα φαίνεται ὅτι θὰ εἶχε τὴν πρόθεση νὰ ἐνώση τὴν εὐχή του με τὴν εὐχή τοῦ Σωστράτου (βλ. στ. 299 ἐξ. οὕτως εὐτυχοίης . . . ἄκουσον) πού συνοδεύει τὴν προστακτικὴ ἄκουσον. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ στίχος εἶναι καλύτερος ἀν συμπληρωθῆ με τὴν ἀντωνυμία σοι, μετὰ ἀπὸ τὴ λέξη δέσποτ' νὰ μπῆ ἄνω τελεία καὶ μετὰ ἀπὸ τὸ γένοιτο παύλα (ἔτσι ὁ Jacques).

351-352 ἐκεῖσε] παράγης· πλησίον γὰρ τὴν νάπην / ἐργάζε]θ' ἡμῶν.
'Η φθορὰ τοῦ Παπύρου ἐδῶ δὲν περιορίζεται στὸ χάσμα τῶν στίχων 349-354 (λείπουν τὰ πρῶτα 6-7 γράμματα δλων αὐτῶν τῶν στίχων), καὶ τὸ κείμενο πού σώζεται δὲν εἶναι σὲ καλὴ κατάσταση. Αὐτὰ κάνουν δύσκολες τίς διορθώσεις, πού πρέπει νὰ συνδυάζονται καὶ με συμπληρώσεις τοῦ χάσματος. Τὸ παράγης εἶναι διόρθωση τοῦ Lloyd-Jones ἀπὸ τὸ ἀκατανόητο παρατης τοῦ Παπύρου (τοῦ π μόνο τμήμα σώζεται, ὥστε τὸ ἴδιο γράμμα θὰ μπορούσε νὰ διαβαστῆ καὶ τ ἢ γ). 'Η ἀποκλειστικὴ όμως χρῆση τοῦ ρήματος παράγω ἀπὸ τὸν Μένανδρο με τὴν σημεσία «μπαίνω μέσα σ' ἓνα οἶκημα πού παριστάνει τὸ σκηναϊκό», με τὸ ἐπίρρημα εἶσω ἢ καὶ χωρὶς αὐτὸ (βλ. *Δύσκ.* 556, 859. 'Ἐπιτρ. 235, 299. *Περικ.* 275. *Σαμ.* 104, 282, 295) μᾶς ἐμποδίζει κάπως νὰ δεχτοῦμε τὸ ρῆμα αὐτὸ με τὴ σημασία «περνῶ στὸ δρόμο μου», πού θὰ πρέπη νὰ ἔχη σ' αὐτὸ τὸ χωρίο. Τὸ παρατης τοῦ Παπύρου μπορεῖ νὰ διορθωθῆ σὲ παρίης (βλ. στ. 165 διὰ τοὺς παριόντας). Δυσκολίες ἐπίσης παρουσιάζει ἡ αἰτιατικὴ τὴν νάπην. "Αν δεχτοῦμε τὸ συμπλήρωμα ἐργάζε]θ' (πρόταση πολλῶν) πού ταιριάζει στὸ νόημα, ἡ αἰτιατικὴ αὐτὴ θὰ εἶναι ἀντικείμενο καὶ τὸ ἡμῶν σὲ ὑπερβατόν, πού προκαλεῖ ἀσάφεια νοήματος, ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ συναφθῆ καὶ με τὴ λέξη τὴν νάπην. Οὔτε καὶ ἡ ἐκφραση ἐργάζομαι τὴν νάπην ἱκανοποιεῖ: ἡ λαγκαδιὰ δὲν εἶναι καλλιεργήσιμος τόπος (πρβ στ. 163 ὅς οὐδ' ἐργάζομαι / τοιοῦτο τὸ μέρος χωρίου). Βελτίωση τοῦ κειμένου μπορεῖ νὰ ἔχουμε, ἀν διορθωθῆ ἡ αἰτιατικὴ τὴν νάπην σὲ γενικὴ πού νὰ συνάπτεται με τὴ λέξη πλησίον καὶ ἡ ἡμῶν κτητική, δηλ. «ἐργάζεται (ὁ Κνήμων) κοντὰ στὴ λαγκαδιὰ μας». 'Η πρόταση τοῦ Γοργία ἐρμηνεύεται τότε ὡς ἐξῆς (ὁ στίχος 350 κατὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Handley) «θὰ ἰδῆς καὶ μόνος σου (ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ καταφέρης τὸν Κνήμωνα νὰ σοῦ δώση τὴν κόρη του), ἀν με ἀκολουθήσης καὶ κάνεις τὸν περαστικὸ ἀπὸ κεῖ, γιατί ὁ Κνήμων ἐργάζεται κοντὰ στὴ λαγκαδιὰ μας». Τὸ ὅτι ἡ νάπη ἀνήκει στὸ κτῆμα τοῦ Γοργία, τὸ συμπεραίνομε καὶ ἀπὸ τὸ κείμενο πού

μᾶς πληροφοροεῖ ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἐργασία, πού ἔκαναν ὁ Γοργίας καὶ ὁ Δᾶος, ἦταν ὅτι «ἔσκαβαν» (στ. 367) καὶ «ἔχτιζαν ξερολιθιά» (στ. 376). Τὸ νὰ σκάβουν χαντάκι καὶ νὰ χτίζουν τοῖχο μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι ἀσχολοῦνται μὲ τὴ διευθέτηση τῶν νερῶν τῆς βροχῆς πού συγκεντρῶνονται συνήθως στὶς λαγκαδιές, ὥστε νὰ διοχετεύονται ὁμαλὰ στὸ κτῆμα καὶ νὰ μὴ προξενοῦν ζημιές (στοὺς Νόμους 761 a-b ὑπάρχει περιγραφή παρόμοιας ἐργασίας). Ἡ ξερολιθιά μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι καὶ φράχτης τοῦ κτήματος. "Ὡστε οἱ στίχοι 351-2:

*ἐκεῖσε] παρήης· πλησίον γὰρ τῆς νάπησ
ἐργάζε]θ' ἡμῶν.*

353-354 τὸ τοιοῦτο γὰρ . . . ἄσμενος. Οἱ ἐκδότες Jacques, Handley καὶ Blake δέχονται ὅτι μὲ τὴ λέξη τοιοῦτο ὑπονοεῖται ὁ γάμος τῆς κόρης τοῦ Κνήμωνα καὶ ὅτι τὰ λοιπὰ ἀναφέρονται στὸν Γοργία. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἐρμηνεῖα παρουσιάζει τὶς ἀκόλουθες δυσκολίες. Εἶναι τελείως περιττὸ νὰ τολῆσῃ ὁ Γοργίας ὅτι θὰ χαρῆ νὰ ἰδῆ τὴν ἀδελφή του νὰ παντρεύεται, ἀφοῦ ἤδη εἶναι γνωστὸ καὶ στὸν Σώστρατο καὶ στοὺς θεατὲς τὸ μεγάλο του ἐνδιαφέρον γι' αὐτή. Τὸ ἀσύνδετο τῆς συνέχειας τοῦ λόγου (στ. 355) μὲ ἐννοούμεο μόνο ὑποκείμενο τὸν Κνήμωνα δὲν ταιριάζει στὴν ζωηρότητα πού ἔχουν τὰ συμφραζόμενα. Καλύτερη ἐρμηνεῖα εἶναι ἂν μὲ τὸ τοιοῦτο ἐννοήσωμε τὸ σύνολο τοῦ νοήματος πού προηγεῖται, δηλ. *λόγον τιν' ἐμβαλῶ / εἰκῆ περι]γάμου τῆς κόρης* (Lloyd-Jones, Handley). Τὴ συζήτηση μὲ θέμα τὴν ἀποκατάσταση τῆς κόρης του, ὁ Κνήμων θὰ τὴ δεχτῆ μὲ εὐχαρίστηση, καὶ ἐπειδὴ ἡ κόρη του εἶναι τὸ μοναδικὸ πλάσμα πού ἀγαπᾷ — ἡ ἀδυναμία του — καὶ ἐπειδὴ θὰ τοῦ δοθῆ ἔτσι ἡ εὐκαιρία νὰ ἀναπτύξῃ τὴν πολεμικὴ του ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων. "Ὡστε μὲ τὶς ὀνομαστικὲς τοῦ στ. 354 αὐτὸς καὶ ἄσμενος θὰ πρέπει νὰ ἐννοήσωμε τὸν Κνήμωνα, ὅποτε καὶ ὁμαλὰ συνεχίζεται ὁ λόγος μὲ τὸ ἀσύνδετο. Ἡ συμπλήρωση τοῦ στ. 354 *ἴδοιμι κᾶ]ν* (Blake, Post), πού δέχονται οἱ Lloyd-Jones καὶ Handley θὰ πρέπει νὰ ἀντικατασταθῇ μὲ ἄλλη.

363-365 *τί οὖν . . . χλανίδα*; Οἱ ἐκδότες δὲν συμφωνοῦν στὸ πρόσωπο πού πρέπει νὰ δοθοῦν αὐτὰ τὰ λόγια. Στὸν Γοργία δίνονται στὴν ed. pr. καὶ ἀπὸ τὸν Jacques, στὸν Δᾶο ἀπὸ τοὺς Lloyd Jones, Handley, καὶ Blake. "Ὅλοι ἔχουν τὰ ἐπιχειρήματά των, ἐπειδὴ τὰ χάσματα καὶ ἡ κακὴ γενικὰ παράδοση τοῦ κειμένου ὀδηγοῦν σὲ διάφορες ἐρμηνεῖες. "Ἄν ἀκολουθηθοῦν οἱ ἐνδείξεις τοῦ Παπύρου θὰ πρέπει νὰ δοθοῦν στὸν Γοργία, ἐπειδὴ ὁ Δᾶος μπαίνει στὴ συζήτηση ἀργότερα, στὸ 365. Δὲν ὑπάρχουν ἰσχυροὶ λόγοι γιὰ νὰ διορθωθῇ ἐδῶ ὁ Πάπυρος καὶ νὰ δοθοῦν τὰ λόγια αὐτὰ στὸν Δᾶο (Post), ἀντίθετα ταιριάζουν αὐτὰ περισσότερο νὰ λέγονται ἀπὸ τὸν Γοργία. Τὸ σχέδιο πού ἔχει προτείνει ὁ Γοργίας στὸν Σώστρατο, γιὰ νὰ διαπιστώσῃ ὁ δεῦτερος ὅτι πραγματικὰ δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ γίνῃ γαμπρὸς τοῦ Κνήμωνα, εἶναι νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ στὴ λαγκαδιά ὅπου θὰ ἐργάζωνται καὶ ἐκεῖ νὰ κἀν τὸν περα-

στικό (στ. 349-351). 'Ο ίδιος ο Γοργίας θά φροντίση νά πιάση κουβέντα μέ τόν Κνήμωνα μέ θέμα τή γάμο τῆς κόρης του. 'Ο Κνήμων, σύμφωνα μέ τίς προβλέψεις του, θά ξεσπάση σέ κατηγορίες ἐναντίον ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ὑποστηρίζοντας βέβαια ὅτι δέν ὑπάρχει κανένας τῆς προκοπῆς γιά νά τόν κάνη γαμπρό του. Καί ἐνώ θά λέγωνται αὐτά, θά κάνη ὁ Σώστρατος τήν ἐμφάνισή του δῆθεν ὡς περαστικός ἀργόσχολος, ὅποτε ὁ Κνήμων θά τόν ἰδῆ καί θά τόν φέρη παράδειγμα σ' αὐτά πού ὑποστηρίζει. 'Αλλά ὅταν στή συνέχεια ὁ Σώστρατος πληροφορεῖται ὅτι ὁ Κνήμων πρόκειται σέ λίγο νά ξεκινήση γιά τή δουλειά του, καί μάλιστα ὅτι ὑπάρχει πιθανότης νά πάρη μαζί του τήν κόρη του (στ. 358-363), ἀπό τή συγκίνηση καί ἀνυπομονησία του νά ἰδῆ τήν κοπέλα ἀνατρέπει τὸ σχέδιο τοῦ Γοργία ζητώντας του νά τοῦς συνοδεύση ἀπό ἐκεῖνη τή στιγμή στόν τόπο τῆς ἐργασίας των. Εἶναι φυσικό λοιπόν νά ἀπαντήση ὁ Γοργίας τοῦ ὁποίου ἀνατρέπεται τὸ σχέδιο, ὅτι δέν ἐγκρίη τήν παρουσία τοῦ καλοντυμένου Σωστράτου στό πλάι των. "Ἄλλωστε ἡ κομψότης τοῦ Σωστράτου μέ τή χλανίδα του εἶναι τὸ πρῶτο πράγμα πού πρόσεξε ὁ Γοργίας, ὅταν πρωτοεῖδε τόν Σώστρατο (βλ. στ. 257). Καί ὁ Groningen (σ. 57) δίνει αὐτοῦς τοὺς στίχους στόν Γοργία, ἐπειδὴ ἡ φράση αὐτὴ ἔχει μᾶλλον ἀπόχρωση λεπτῆς εἰρωνείας καί ἔχει τήν φανερὴ ἢ ὑπονοούμενη ἐχθρότητα τῶν λόγων τοῦ Δάου (βλ. στ. 366 καί 371 ἐξ.).

371 *τί κακοπαθεῖν σαυτὸν βιάζῃ*; 'Ο Handley ὑποθέτει ὅτι ὁ Γοργίας αὐτὰ τὰ λέει, «καταμέρος» φυσικά, στόν Δᾶο, πού εἶχε τήν ἐμπνευση νά προτείνῃ στόν Σώστρατο νά σκάψῃ καί αὐτός, γιά νά κάνη δῆθεν καλὴ ἐντύπωση στόν Κνήμωνα, στήν πραγματικότητα ὅμως ὁ Δᾶος ἤθελε νά ταλαιπωρηθῆ ὁ Σώστρατος, ὅπως φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τοὺς στ. 371-374. 'Αλλά ἐπειδὴ τὸ ρῆμα *κακοπαθεῖν* δέν μπορεῖ νά ἰσχύη γιά τόν Δᾶο, πού εἶναι συνηθισμένος στίς ἀγροτικὲς δουλειές καί ἐπὶ πλέον ὑπῆρχε στό πρόγραμμα του τῆς ἡμέρας ἐκεῖνης τὸ σκάψιμο (βλ. στ. 207 ἐξ.), εἶναι λογικὸ νά ἀπευθύνεται μέ τίς λέξεις αὐτὲς ὁ Γοργίας στόν ἀσυνήθιστο Σώστρατο, πού δέχεται πρόθυμα καί νά σκάψῃ ἀκόμη, καί πού γι' αὐτόν τὸ σκάψιμο θά εἶναι πραγματικὰ ταλαιπωρία (βλ. στ. 531 ἐξ.). Τὸ ὅτι τὸ *κακοπαθεῖν* θά πρέπη νά ἀναφέρεται στόν Σώστρατο ἔκανε πολλοὺς νά προτείνουν τὴ διόρθωση τῆς λέξεως *σαυτὸν* σὲ *αὐτόν*, ὅποτε τὰ ἀκόλουθα λόγια τοῦ Δάου (στ. 371 ἐξ.) θά εἶναι ἀπάντηση καί αὐτὴ «καταμέρος» ἢ διόρθωση ὅμως δέν εἶναι ἀναγκαία. 'Ο Γοργίας ἀπορεῖ μέ τὴν προθυμία τοῦ Σωστράτου νά ταλαιπωρηθῆ, ἐνῶ δέν ἔχει πιθανότητες ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ του, καί ὁ Δᾶος ἀποκαλύπτει (στ. 371 ἐξ.) μέ «καταμέρος» τὸν πραγματικὸ σκοπὸ τοῦ σχεδίου, χαρούμενος ἐπειδὴ βλέπει τόν Σώστρατο νά πέφτῃ στήν παγίδα καί ἀνυπόπτος ὅτι τελικὰ τὸ σχέδιό του θά ὠφελήσῃ τόν Σώστρατο (βλ. στ. 754 ἐξ.).

379 *παραποθανεῖν ὁ Πάπυρος*. "Ἄλλοι ἐκδότες διατηροῦν τὴ γραφὴ τοῦ Παπύρου (ed. pr., Jacques, Blake) καί ἄλλοι προτιμοῦν τὴν διόρθωση τοῦ

Lloyd-Jones σέ γὰρ ἀποθανεῖν (Handley, βλ. πιὸ κάτω τὴν παρατήρησή μου στὸ στ. 559). Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ διατηρηθῆ ἡ γραφή τοῦ Παπύρου εἶναι ὁ ἐξῆς: ἡ διόρθωση κατχστρέφει τὴ μοναδικὴ μαρτυρία ποὺ ὑπάρχει τοῦ σύνθετου *παραποθνήσκω* (βλ. Blake σ. 154), χωρὶς νὰ εἶναι ἀναγκαῖα, γιατί τὸ σύνθετο αὐτὸ δίνει ἱκανοποιητικὸ νόημα, καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ παρόμοιό του *παραπόλλυμαι* (βλ. στ. 695). Δηλαδή τὸ *παραποθανεῖν* μὲ τὰ συμφραζόμενα μεταφράζεται: «τώρα πρέπει νὰ πεθάνω στὸν ἀγώνα ἢ νὰ ζήσω μὲ τὴν κοπέλα».

388. Ἡ μορφή τοῦ στίχου στὴν ὁποία πρέπει νὰ καταλήξωμε εἶναι ἡ διόρθωση τῶν Griffith καὶ Peek, ποὺ υἰοθέτησε ὁ Lloyd-Jones: *μετὰ πατρὸς αὐτοῦ μισοπονήρου τῷ τρόπῳ*. Ὁ Πάπυρος τὸν παραδίδει ὑπέρμετρο: *μετ' αὐτοῦ πατρὸς ἀγρίου μισοπονήρου τῷ τρόπῳ*. Πρῶτα πρῶτα τὸ ἐπίθετο ἀγρίου δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸ *μισοπονήρου*: ἐδῶ καθαρὰ ὁ Σώστρατος ἐπαινεῖ τὸν Κνήμωνα, ὅτι ἀπεχθάνεται τὸ κακὸ γενικά, δὲν μπορεῖ συγχρόνως νὰ τὸν χαρακτηρίζη καὶ ἄγριο (βλ. Schäfer σ. 128). Ἦταν εὐκόλο νὰ προτιμηθῆ τὸ ἀγρίου ἀπὸ τὸ αὐτοῦ ὡς *lectio difficilior* (βλ. Blake σ. 155), ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ ἄγριος παρουσιάζεται ὡς ταυτόσημο τοῦ *δύσκολος* (βλ. Λεξ. Ἑσυχ. 82595 *δύσκολος*. οὐκ εὐθετος, ἄγριος), εἶναι πιθανὸ νὰ εἶναι τὸ ἀγρίου γλῶσσημα στὸ πατρὸς αὐτοῦ. Εἶναι βέβαια ἀπροσδόκητο, ἔπειτα ἀπὸ ὅ,τι ἔχει προηγηθῆ, νὰ ἐπαινεῖ ὁ Σώστρατος τὸν Κνήμωνα γιὰ τὴν καλὴ ἀντροφή ποὺ ἔδωσε στὴν κόρη του καὶ νὰ τὸν χαρακτηρίζη ὡς *μισοπόνηρον*. Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ πρέπη, νομίζω, νὰ ὀδηγήσῃ σὲ ἀθέτηση τῆς λέξεως *μισοπονήρου* (βλ. Καψωμένου «Παρχλειπόμενα» σ. 485 ἐξ.), ἐπειδὴ καὶ εἶναι πραγματικὰ ὁ Κνήμων *μισοπόνηρος* — μόνο ποὺ αὐτὸ θὰ φανῆ καθαρὰ ἀργότερα — καὶ ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα χρειάζεται ἐπαινετικὸς χαρακτηρισμός.

396. *ἀποσπαυδ'εσβίαν* ὁ Πάπυρος. Ἡ ἔκφραση *ε(ι)ς βίαν*, ἂν καὶ δὲν ἔχει παραδοθῆ σὲ ἄλλο κείμενο, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι μία παραλλαγή τῆς συνηθισμένης ἐκφράσεως *πρὸς βίαν*. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου στὸ σημεῖο αὐτὸ παρουσιάζει ἄλλη δυσκολία. Τὸ ρῆμα *ἀποσπᾶ* ἀπὸ τῆ σύνταξή του φαίνεται μεταβατικὸ (έννοοῦμενο ἀντικείμενο τὰ *θεῖα*) καὶ στὸν προσδιορισμὸ *εἰς βίαν* ταιριάζει νὰ ἐννοηθῆ ἡ γενικὴ ἀντικειμενικὴ μου, δηλ. τοῦ μαγεῖρου. Τὸ *ἀποσπαῖ* ἀμετάβατο (έννοεῖται τότε *ἑαυτό*), ὅπως τὸ προτιμᾷ ὁ Handley (δηλ. τὸ πρόβατο τραβιέται πρὸς τὰ πίσω δαγκάνοντας τὰ κλαδιά) δίνει καλύτερο νόημα, ἀλλὰ τέτοια χρῆση εἶναι μᾶλλον μεταγενέστερη. Τὸ νόημα χρειάζεται τὸν μέσο τύπο *ἀποσπᾶτ'(αι)* μὲ συνέχιση τοῦ ἀσύνδετου ὥστε: *ἀποσπᾶτ'ε(ι)ς βίαν*. (Ὁ Lloyd-Jones διορθώνει σὲ *ἀποσπᾶ πρὸς βίαν*, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Blake, ἐνῶ οἱ Jacques καὶ Handley διατηροῦν τὴ γραφή τοῦ Παπύρου).

430-441 : Μία ἀπὸ τὶς πιὸ τολμηρές, ἀλλὰ πολὺ σημαντικὲς διορθώσεις

τοῦ Παπύρου εἶναι ἡ εἰσαγωγή (Ritchie) τῆς μητέρας τοῦ Σωστράτου στὸν διάλογο τῆς σκηνῆς ποὺ ἀρχίζει στὸ στ. 430. Ἡ διόρθωση αὐτὴ προϋποθέτει καὶ λανθασμένη παράδοση στὸν Πάπυρο — δὲν σημειώνεται στὸ περιθώριο ἡ μητέρα ὡς «ὀμίλου» πρόσωπον» —, ἀλλὰ καὶ ἑλλιπῆ τὸν κατάλογο τῶν προσώπων τοῦ δράματος, ποὺ ὑπάρχει στὴν πρώτη σελίδα τοῦ Παπύρου τοῦ Δυσκόλου, κάτω ἀπὸ τὴν ἔμμετρη περίληψη τῆς κωμωδίας καὶ τῆ διδασκαλία της.

Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ἀπουσία δὲν εἶναι καθαυτὴ ἰσχυρὸ στοιχεῖο τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, ἀφοῦ οἱ σποραδικὲς ἀναγραφὲς τῶν προσώπων τοῦ δράματος στὰ περιθώρια τῶν χειρογράφων — συνήθως σημειώνουν τὶς πρῶτες ἐμφανίσεις των στὴ σκηνή — πολὺ πιθανὸν νὰ μὴ προέρχωνται ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ συγγραφέα, ἀλλὰ νὰ μπῆκαν ἀργότερα. Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ εἰποῦμε καὶ γιὰ τὸν κατάλογο τῶν προσώπων τοῦ δράματος. Ἀκόμη καὶ τὸ δίκωλον, ποὺ εἶναι τόσο σημαντικὸ σημεῖο γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ κειμένου, ἐπειδὴ σημαίνει ἀλλαγὴ ὀμιλητοῦ στὰ χειρόγραφα τοῦ Ἑλληνικοῦ δράματος, δὲν ἔχει ξεκαθαρισθῆ ἀκόμη ἂν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐθεωρεῖτο οὐσιῶδες μέρος τῆς παραδόσεως (βλ. Turner *The Greek Papyri* σ. 92). Ὁ Πάπυρος τοῦ Σικωνίου, ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα τοῦ Μενάνδρου (3ος αἰ. π. Χ.) δὲν ἔχει ἀναγραφὲς προσώπων, ἀλλὰ ἡ ἀλλαγὴ ὀμιλητοῦ δηλώνεται μὲ τὴν παράγραφο καὶ τὸ κενὸ διάστημα (ἔχει πάντοτε σωστά): τὰ λίγα δίκωλα ποὺ ὑπάρχουν πιθανὸν νὰ ἔχουν προστεθῆ ἀπὸ δεῦτερο χέρι. Στὸν πάπυρο π. χ. τῆς Ὁξυρρύγχου 211 τῆς *Περικειρομένης* (τέλος τοῦ 1ου μ. Χ. ἢ ἀρχὴ τοῦ 2ου αἰώνα) ἕνας διορθωτὴς ἔχει τοποθετήσῃ δίκωλα καὶ πολλὰ ἀναγραφὲς προσώπων. Ὁ κατάλογος τῶν προσώπων τοῦ δράματος στὴ μορφή ποὺ ὑπάρχει στὸν Πάπυρο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο παλιὸς ὅσο ὁ ποιητῆς. Διακρίνονται σ' αὐτὸν δύο φάσεις ἐπεξεργασίας. Ὁ ἀντιγραφέας τοῦ Παπύρου ἔγραψε τὸ ὄνομα τοῦ προσώπου σὲ μιὰ στήλη καὶ τὴν ιδιότητά του σὲ ἄλλη. Σὲ τρεῖς περιπτώσεις, *Παρθένος θυγάτηρ Κνήμων(ος)*, *Σικωνμάγειρος*, *Σιμίκηραῦς*, ἡ ιδιότητα δὲν γράφεται σὲ ἰδιαίτερη στήλη, ἀλλὰ συνέχεια μὲ τὸ ὄνομα καὶ χωρὶς τὸ ἄρθρο, ποὺ ὑπάρχει, ὅταν γράφεται ἡ ιδιότητα σὲ δεῦτερη στήλη (ἔχει παραλειφθῆ τὸ ἄρθρο μόνο στὴν περίπτωση τοῦ *Καλλιπίδη*, ἀλλὰ ἐδῶ ἡ ιδιότητά του ἔχει συμπληρωθῆ, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ δεῦτερο χέρι). Ἡ σχέση τοῦ καταλόγου τῶν προσώπων τοῦ δράματος καὶ τῶν ἀναγραφῶν τῶν προσώπων στὰ περιθώρια τοῦ κειμένου εἶναι φανερὴ: στὶς τρεῖς περιπτώσεις ὅπου ἡ ιδιότητα τῶν προσώπων γράφεται συνέχεια, οἱ πρῶτες ἀναγραφὲς τῶν προσώπων αὐτῶν στὰ περιθώρια τῶν φύλλων τοῦ Παπύρου περιέχουν ὅ,τι ἀκριβῶς καὶ ὁ κατάλογος τῶν προσώπων μὲ τὴ διαφορά ὅτι ἡ *Παρθένος θυγάτηρ Κνήμων(ος)* τοῦ καταλόγου γράφεται στὸ περιθώριο ἢ *κόρη θυγάτηρ Κνήμωνος*, ἐνῶ τῶν ἄλλων προσώπων γράφεται μόνον τὸ ὄνομα. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ κατάλογος σὲ προηγούμενη μορφή του,

από αυτή που μᾶς παραδόθηκε, περιείχε μόνο τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων με προσθήκες τῆς ιδιότητάς των μόνον στὰ τρία πρόσωπα (*Παρθένος, Σίκων, Σιμίκη*) καὶ αὐτὴ ἡ μορφή συμφωνεῖ με τὶς ἀναγραφές τῶν προσώπων στὰ περιθώρια τοῦ κειμένου τοῦ Παπύρου. Δεύτερη φάση εἶναι ἡ προσθήκη ιδιότητος καὶ στὰ ἄλλα πρόσωπα, πού διαφέρει ὅμως ἀπὸ τὶς προηγούμενες στὸ ὅτι αὐτὲς συνοδεύονται ἀπὸ τὸ ἄρθρο. Οἱ προσθήκες σκοποῦ ἔχουν νὰ ἐνημερώσουν καὶ νὰ κατατοπίσουν τὸν ἀναγνώστη καὶ δείχνουν ὅτι ὅποιοι τὶς ἔκανε ἤξερε καὶ τὸ κείμενο τοῦ *Δυσκόλου* καὶ γενικὰ τὴν κωμωδία (βλ. τὸν χαρακτηρισμὸ ὁ παράσιτος στὸ ὄνομα τοῦ *Χαιρέα*, τὸν ὁποῖο μόνο γνώστης τῆς κωμωδίας γενικὰ ὡς εἶδους θὰ μπορούσε νὰ κάνει), δηλ., ὅπως φαίνεται. ἔχουν προέλευση φιλολογικὴ. Ὁ περιττὸς χαρακτηρισμὸς ὁ δοῦλος στὰ ὀνόματα *Πυρρίας* καὶ *Γέτας* δείχνει σχολαστικισμό. Ἡ γενικέυση ἐξἄλλου τῆς χρήσεως τοῦ ἄρθρου στοὺς χαρακτηρισμοὺς εἶναι περιεργὴ καὶ μόνο ὡς πρωτοβουλία ἐνὸς ἀκριτοῦ ἀντιγραφέα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι στὸν κατάλογο στὸ πρόσωπο *Πάν* ἔχομε καὶ τὰ δύο στάδια: ἀρχικὰ εἶχε γραφῆ *ΠΑΝΘΕΟΣ* καὶ ὕστερα διαγράφηκε ἡ λέξη *ΘΕΟΣ*, γιὰ λόγους, ὅπως φαίνεται, ὁμοιομορφίας, πού ὅμως δὲν ἐπιχειρεῖται σὲ ὅλα τὰ πρόσωπα. Στὰ πρόσωπα *Γοργίας*, *Γέτας*, καὶ *Καλλιππίδης* ἀρχικὰ δὲν ὑπῆρχε χαρακτηρισμὸς, ἀλλὰ τὸν ἔχει προσθέσει δεύτερο χέρι. Καὶ πάλι στὸ πρόσωπο *Δᾶος* μόλις διακρίνονται μισοσβησμένα (ἢ ξεθωριασμένα) γράμματα, πού ἄλλοι διαβάζουν *οδουλ* καὶ ἄλλοι *αδελ*, (ἀπὸ τὶς φωτογραφίες δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀποφασίσῃ ποιά εἶναι ἡ πιὸ σωστὴ ἀνάγνωση). Ὁ κατάλογος τῶν προσώπων τοῦ δράματος τῆς κωμωδίας *Ἡρώς*, πού σώζεται σὲ Πάπυρο κατὰ τρεῖς περίπου αἰῶνες μεταγενέστερο ἀπὸ τὸν Πάπυρο τοῦ *Δυσκόλου*, περιέχει μόνο τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων, χωρὶς χαρακτηρισμοὺς, με ἐξαίρεση μοναδικὴ στὸ πρόσωπο *Ἡρώς* θεός, πού προλογίζει, ὅπως ἀκριβῶς ὁ *Πάν* θεός (ὅπως ἀρχικὰ γράφηκε) τοῦ καταλόγου προσώπων τοῦ *Δυσκόλου*. Παρατηροῦμε ὅτι ὁ ἀντιγραφέας δὲν ἔκανε κἀλὸ ὑπολογισμό τοῦ χώρου πού εἶχε στὴ διάθεσή του, γιὰ νὰ γράψῃ τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος, καὶ ὅτι ἡ δεύτερη στήλη τῶν προσώπων ἀρχίζει πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὴν πρώτη, ἐνῶ καὶ οἱ δύο στήλες ἔχουν τὸν ἴδιο ἀριθμὸ προσώπων. Αὐτὸ ἐγίνε ἢ ἐπειδὴ τὸ ἕκτο πρόσωπο τῆς πρώτης στήλης ξεπερνᾷ τὴ μέση τοῦ χώρου, ἢ ἐπειδὴ στὴ δεύτερη στήλη ἴσως νὰ εἶχε νὰ γράψῃ περισσότερα ἀπὸ ἕξι πρόσωπα, πού ἔχει ἢ πρώτη. Ἡ δεύτερη ἐκδοχὴ εὐνοεῖ ἀμυδρά τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ἀντιγραφέας παρέλειψε κατὰ λάθος τὸ πρόσωπο τῆς μητέρας τοῦ Σωστράτου, τὸ ὅτι ὅμως δὲν ὑπάρχει οὔτε στὸ περιθώριο τοῦ κειμένου ἢ ἀναγραφὴ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, εἶναι δύσκολο νὰ θεωρηθῇ καὶ πάλι συμπτωματικὴ παράλειψη. Πιὸ πιθανὴ εἶναι ἡ ὑπόθεση ὅτι παράλειψη τῆς μητέρας τοῦ Σωστράτου ὑπῆρχε καὶ στὸ χειρόγραφο, τοῦ ὁποῖου τὸ δικό μας εἶναι ἀντίγραφο.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐκδότες δέχονται τὴ διόρθωση τοῦ Ritchie ἐνῶ ὁ Hand-

ley (βλ. Comment. σ. 208) προτίμησε να διατηρήσει την παράδοση του Παπύρου, μολονότι δέχεται και ότι η σκηνή βελτιώνεται σημαντικά, αν λάβει μέρος στη σκηνή αυτή η μητέρα του Σωστράτου, και ότι η λέξη *τάλαιν* (στ. 438) — διορθώνεται από όλους σχεδόν σε *τάλαν* — είναι ένδειξη ότι το πρόσωπο που μιλά εδώ είναι γυναίκα. Η σκηνή όμως χωρίς τη διόρθωση παρουσιάζει τέτοιες δυσκολίες έρμηνείας, ενώ το κείμενο δεν έχει κενά, ώστε μπορούμε να πούμε ότι η διόρθωση αυτή επιβάλλεται από τα πράγματα. Έπειτα από όσα έχουν λεχθεί για τη μητέρα του Σωστράτου (βλ. στ. 407 έξ.), είναι αντίθετο στη φυσική και λογική ακολουθία να είναι βωβόν πρόσωπο μιά γυναίκα, που έχει επιβάλει στην οικογένειά της υπερβολική θρησκευτική δραστηριότητα και θρησκευτικές έκδρομές, όταν φτάνει καθυστερημένη με την ακολουθία της στον προορισμό της. Είναι πιά άρμόδιος από την κυρία του σπιτιού ο Γέτας για να κάνει παρατηρήσεις και να δίνει οδηγίες σε μέλη της ακολουθίας της; Δεν μπορεί άκομη να άγνοηθῆ ἡ παρουσία τῆς λέξεως *τάλαιν* (έτσι στον Πάπυρο), που είναι ισχυρή ένδειξη ότι το πρόσωπο που τη λέει είναι γυναίκα. Και οι στ. 433 έξ. ταιριάζουν σε μιά θήρσκα γυναίκα παρά στον Γέτα. Άλλά και οι εκδότες, που δίνουν στη μητέρα του Σωστράτου ρόλο στη σκηνή αυτή, δεν συμφωνούν σε όλα τα λόγια που της δίνουν. Όσοι πάλι θεωρούν τη μητέρα βωβόν πρόσωπο, εισάγουν ως δεύτερο πρόσωπο στον διάλογο τον Σίκωνα, χωρίς να υπάρχει σχετική άναγραφή του όνοματός του στον Πάπυρο.

430 *Πλαγγών, πορεύου θάττον*: ἡ Πλαγγών, που ἡ μητέρα τοῦ Σωστράτου προτρέπει να περπατᾷ γρήγορα, γιατί ἔχουν ἀργήσει, δὲν χωρεῖ, νομίζω, ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ἀδελφῆ τοῦ Σωστράτου (αὐτὸ δέχονται οἱ Lloyd-Jones καὶ Jacques), ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἡ γνώμη (τῆ δέχονται οἱ Handley καὶ Blake) ὅτι εἶναι μᾶλλον μιά ἀπὸ τις σκλάβες τῆς ἀκολουθίας τῆς μητέρας τοῦ Σωστράτου. Τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν που ὑποστηρίζουν τὴ δεύτερη γνώμη εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα Πλαγγών εἶναι ὄνομα που μπορούσε στὴν πραγματικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς νὰ ἀνήκη σὲ δούλη καὶ ὅτι εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχη ὀνομάσει ὁ δραματικὸς ποιητὴς τὴν ἀδελφῆ τοῦ Σωστράτου, ἐνῶ ἄφησε ἀνώδυμη τὴν κόρη τοῦ Κνήμωνα. Καὶ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ ὁ δούλος Γέτας νὰ κάνει παρατηρήσεις στὴν κόρη τοῦ κυρίου του. Τὸ τελευταῖο βέβαια αἰρεται αὐτόματα μετὰ τὴν εἴσοδο τῆς μητέρας τοῦ Σωστράτου στὸν διάλογο. Δὲν μᾶς βοηθεῖ, νομίζω, καθόλου νὰ ἐρευνῶμε ἀν τὸ ὄνομα Πλαγγών δινόταν στὴν πραγματικὴ ζωὴ σὲ κόρες ἐλευθέρων πολιτῶν ἢ δούλων. Αὐτὸ που ἔχει σημασία εἶναι τί ἀντιπροσωπεύει στὸ θέατρο τοῦ Μενάνδρου τὸ ὄνομα αὐτό. Στὴν κωμῶδια Ἡρώς μιά Πλαγγών εἶναι ἓνα κορίτσι που στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου παρουσιάζεται ὡς κόρη ἀπελεύθερου, τὸ ἐρωτεύεται καὶ στὸ τέλος τὸ παντρεύεται ἓνας νέος Ἀθηναῖος, ἀφοῦ ἀναγνωριστῆ κόρη ἐλεύθερου Ἀθηναίου. Στὴ *Σαμία* μιά Πλαγγών εἶναι ἡ κόρη τοῦ Ἀθηναίου Νικηράτου, που τὴν

ἐρωτεύεται καὶ τὴν παντρεύεται ὁ νεαρὸς Μοσχίων. Μία ἀκόμη τουλάχιστο Πλαγγὼν μαθαίνομε τώρα ἀπὸ τὰ ψηφιδωτὰ τῆς Μυτιλήνης ὅτι ὑπῆρχε καὶ στὴν κωμωδία *Συναριστιῶσαι* (= *Cistellaria* τοῦ Πλαύτου), ποῦ ταυτίζεται μὲ τὴν *Selenium* τῆς *Cistellaria*. Στὸν Πλαῦτο ἡ *Selenium* εἶναι ἔκθετο παιδί ποῦ ἔχει ἀναθρέψει ἡ *Iena Melanis* (Φιλαίνις στὸν Μένανδρο), βρίσκει τοὺς γονεῖς της καὶ παντρεύεται τὸν νέο ποῦ τὴν ἀγαπᾷ (βλ. Ἄπ. 382 καὶ *Charitonides - Kahil - Ginounés Les Mosaiques de la Maison du Ménandre*, 1970, σ. 41 ἐξ., πίνακες 5 καὶ 19). Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ θεατρικὴ χρῆση τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἡ Πλαγγὼν τοῦ *Δυσκόλου* θὰ πρέπη νὰ εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Σωστράτου, τὴν ὁποία δίνουν γυναίκα στὸν Γοργία, καὶ ὄχι ὑπέρτρια. Τὸ ὅτι ἐξᾴλλου δὲν ἔχουν ὀνόματα ἡ κόρη τοῦ Κνήμωνα καὶ ἡ μητέρα τοῦ Σωστράτου δὲν φαίνεται νὰ ἔχη ἰδιαιτέρη σημασία. Ἀπλῶς δὲν χρειάστηκε νὰ τοὺς δῶση ὁ ποιητὴς ὀνόματα. Ἐπειτα ὑπάρχουν καὶ ἄλλα βωβά πρόσωπα στὸν *Δύσκολο*, ποῦ ἔχουν ὀνόματα: ἡ Παρθενίς (στ. 432), ἡ Μυρσίνη (στ. 709), καὶ ὁ Δόναξ (στ. 959, ἀν τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν προέρχεται ἀπὸ φθορὰ τοῦ κειμένου· βλ. *Blake Comment.* σ. 218). Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτὲς τίς ἐξωτερικὲς ἐνδείξεις ὑπάρχουν καὶ οἱ ἐσωτερικὲς, στίς ὁποῖες πρέπει νὰ δοθῇ ἰδιαιτέρη βαρύτητα. Ἡ παρουσία τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σωστράτου σ' αὐτὴ τὴν οἰκογενειακὴ ἐκδρομὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθῇ. Καὶ μόνη ἡ ἐμφάνισή της στὴ σκηνὴ ἔφτανε γιὰ νὰ δηλωθῇ στοὺς θεατῆς μὲ τὸ παρουσιαστικὸ της ὅτι εἶναι ἡ κόρη τῆς οἰκοδέσποινας. Ποιὰ ταιριάζει τώρα νὰ προκαλῆ καθυστέρηση στὴν πορεία δλης τῆς ἀκολουθίας; Ἡ καλομαθημένη κόρη φυσικὰ τοῦ πλοῦσιου Καλλιππίδη καὶ ὄχι μιὰ ὑπέρτρια.

Νομίζω ἀκόμη ὅτι τὸ ἀργὸ καὶ καμαρωτὸ βᾶδισμα τῶν γυναικῶν, ὅταν μάλιστα τὸ μιμνῶνται ἄνδρες ἠθοποιοὶ μὲ κωμικὴ ὑπερβολή, ἦταν πηγὴ στερεότυπου ἀστείου, ποῦ οἱ ἐνδείξεις τὸ περιορίζουν στὰ βωβά πρόσωπα, ὅπως εἶναι ἡ Πλαγγὼν· βλ. πάλι στὸν *Δύσκολο* 866 καὶ στὸν *Eunuchus* 912 ἐξ. (ἐδῶ ἡ δυσκίνητη τροφὸς *Sophrona* δὲν εἶναι ἐντελῶς βωβὸν πρόσωπο, ἐπειδὴ ὁ Τερέντιος γιὰ νὰ φτιάξῃ λογοπαίγνιο τῆς ἔδωσε ρόλο ποῦ περιορίζεται σὲ μιὰ μόνο λέξη: *move te — moveo — sed nihil promovet*).

438-441: Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὀμιλητοῦ, ποῦ στὸν Πάπυρο σημειώνεται μὲ διπλὴ στιγμὴ μετὰ τὸ γὰρ καὶ παράγραφο κάτω ἀπὸ τὸ στ. 438, καὶ τὸ *τάλαιν'* τοῦ Παπύρου, ποῦ διορθώνεται σὲ *τάλαν* (ed. pr.) — ἡ ἀπόστροφος στὸ τέλος τοῦ τριμέτρου κάνει τὴ λέξη ὑποπτη καὶ γιὰ λόγους μετρικοὺς (βλ. *Handley Comment.* σ. 212) — δικαιολογοῦν τὴ μητέρα τοῦ Σωστράτου ὡς πιὸ πιθανὸ ὀμιλητὴ στὸ σημεῖο αὐτό. Ἀλλὰ ἀπὸ ἐδῶ ὡς τὸ στ. 441 οἱ ἐκδότες δὲν συμφωνοῦν στὴ διανομὴ τῶν στίχων στὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου, ποῦ σημαίνει ὅτι ἡ ἔρμηνεα τῶν στίχων αὐτῶν παρουσιάζει δυσκολίες. Σύμφωνα μὲ τίς ἐνδείξεις τοῦ Παπύρου ἓνας εἶναι ὁ ὀμιλητὴς ὡς τὸ τέλος τοῦ στ. 441, ἡ μητέρα τοῦ Σωστράτου (ἔτσι ὁ *Blake*, ἀλλὰ διατηρεῖ τὴ γραφὴ

τάλαν)'. 'Ο Jacques δίνει στη μητέρα του Σωστράτου μόνο τη λέξη *τάλαν*, ως επίφωνημα, τὸν ἐπόμενο στ. 439 στὸν Γέτα καὶ τοὺς στ. 440 ἐξ. στὴ μητέρα. 'Ο Lloyd-Jones δὲν ἀκολουθεῖ τὶς ἐνδείξεις τοῦ Παπύρου δίνοντας ὅλον τὸ στ. 438 καὶ 439 στὸν Γέτα, καθὼς καὶ μέρος τοῦ 441, καὶ τὸ στ. 440 καὶ μέρος τοῦ 441 στὴ μητέρα. Καὶ ὁ Handley δὲν ἀλλάζει ὀμιλητὴ στὸ στ. 438, βάζοντας τὸν Γέτα νὰ συνεχίῃ ὡς τὸ τέλος τοῦ στ. 441 (ἡ μητέρα τοῦ Σωστράτου εἶναι βωβὸν πρόσωπο στὸ κείμενό του).

'Ἡ καλύτερη λύση εἶναι νὰ ἀκολουθηθοῦν οἱ ἐνδείξεις ἀλλαγῆς προσώπου τοῦ Παπύρου, ἐπειδὴ οἱ διαφορὲς ἀλλαγές πού ἔχουν προταθῆ δε βελτιώνουν στὴν οὐσία τὴν ἐρμηνεία τῶν στίχων αὐτῶν, ἀλλὰ τὴν περιπλέκουν. Γιὰ νὰ δικαιολογηθῆ ἡ χρῆση τῆς λέξεως *τάλαν* ἀπὸ ἄνδρα, τὸν Γέτα, οἱ Lloyd-Jones καὶ Handley δέχονται, μὲ ἐπιφύλαξη, τὴ λέξη ἐδῶ «attributive» καὶ ὄχι «exclamatory» (τυπώνουν: *τὸ γοῦν πρόβατον — μικροῦ τέθνηκε γὰρ τάλαν* — βλ. Handley Comment. σ. 212). Τέτοιου ὁμοῦ εἶδους χρῆση τοῦ τύπου *τάλαν* δὲν ἔχει βρεθῆ σὲ κείμενο τοῦ Μενάνδρου, οὔτε μπορεῖ νὰ γίνῃ εὐκόλα δεκτὴ, ἐπειδὴ ἡ χρῆση αὐτὴ εἶναι τραγικὴ καὶ δὲν ὑπάρχει ἐδῶ οὔτε ὑψηλὸς τόνος πού νὰ τὴ δικαιολογῆ, οὔτε παρατραγωδία (βλ. Χρ. Δεδούση «Studies in Comedy» *Ἑλληνικά* 18, 1964, σ. 1-6). Τὸ *τάλαν* λοιπόν, ὡς κλητικὸ ἐπίφωνημα, λέγεται ἀπὸ τὴ μητέρα τοῦ Σωστράτου πρὸς τὴν κόρη τῆς καὶ ἔχει νόημα τρυφερὰ ἐπιτιμητικόν, γιὰτὶ αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία τῆς καθυστερήσεώς των καὶ τοῦ «θανάτου» τοῦ προβάτου.

441 *ποιὸ κέχηνας, ἐμβρόντητε σύ; Δὲν ὑπάρχει, ὅπως εἶδαμε στὸν Πάπυρο σημεῖο ἀλλαγῆς ὀμιλητοῦ μέσα σ' αὐτὸν τὸν στίχο, ὥστε θὰ πρέπη καὶ αὐτὰ νὰ τὰ λέῃ ἡ μητέρα τοῦ Σωστράτου. Ὅσοτόσο, ἐπειδὴ σὲ πολλοὺς μελετητὲς φάνηκε ὅτι δὲν ταιριάζουν αὐτὰ στὸ στόμα μιᾶς κυρίας ὑψηλῆς κάπως κοινωνικῆς θέσεως (βλ. Handley Comment. σ. 208), τὰ δίνουν στὸν Γέτα (Lloyd-Jones). Εἶναι, νομίζω, ἀναχρονιστικὴ κάπως ὑπερβολὴ νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ γυναίκα ἐνὸς πλουσίου κτηματία δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφράζεται μὲ γραφικὲς λέξεις τῆς κοινῆς γλώσσας καὶ μάλιστα σὲ περιβάλλον οἰκογενειακόν. Διαφωνία ἀκόμη ὑπάρχει σὲ ποῖον ἀπευθύνει αὐτὸ τὸ «ποῦ χάσκεις σὺ ἀποσβολωμένε;» (τὸ ἐπίθετο μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ γένους θηλυκοῦ). Ὁχι βέβαια στὴν Πλαγγώνα (Handley, Blake) εἶτε αὐτὴ εἶναι κόρη τῆς εἶτε ὑπηρέτρια, ἐπειδὴ δὲν συνέβη τίποτε πού νὰ δικαιολογῆ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ λεκτικοῦ τῆς ὕφους (πβλ. στ. 430 καὶ 439), ἀλλὰ σ' ἓνα δοῦλο πού κουβαλᾷ τὶς ἀποσκευές. Αὐτὸ ὑποτίθεται καὶ στὴν ed. gr. (τὸ δέχεται ὁ Jacques), ἐνῶ ὁ Lloyd-Jones θεωρεῖ ἀμφίβολο ἂν τὸ πρόσωπο αὐτὸ εἶναι μιὰ ὑπηρέτρια ἢ ὁ Κνήμων. Μὲ τὴ νέα ὁμοῦ μαρτυρία παρόμοιας σκηνῆς στὴ *Σαμία* (104 ἐξ. εἶσω παράγετε | ὑμεῖς· ἀπόπληχθ' ἔστηκας ἐμβλέπων ἐμοί;) ὅπου ἀνάλογη παρατήρηση ἀπευθύνεται σὲ δοῦλο πού κουβαλᾷ ἀποσκευές, δὲν ὑπάρχει πιά ἀμφιβολία ὅτι καὶ στὸν *Δύσκολο* ἔχομε τὴν ἴδια περίπτωση. Ἔχω τὴ γνώμη ἀ-*

κόμη ὅτι ἐδῶ ἔχομε ἓνα τυπικὸ κωμικὸ ρόλο βωβοῦ προσώπου ποῦ παριστάνει τὸν ἀφρηρημένο καὶ χαζὸ δοῦλο, καὶ πού, ὅπως φαίνεται, ἀνήκει στὴν κωμικὴ παράδοση· βλ. Ἄριστοφ. *Λυσ.* 426 ἐξ. καὶ Μνησιμάχου Ἄπ. 4, στ. 21 ἐξ.

454 ἐξ. [......]ον | ἐστὶν γὰρ ἡμῖν τᾶνδον. Πρέπει νὰ προτιμηθῆ ἡ συμπλήρωση τοῦ Blake *ποητέον*, ποῦ καὶ στὸ χῶρο τοῦ Παπύρου ταιριάζει καλύτερα καὶ στὸ νόημα, ἀπὸ τὸ *τηρητέον* (Ba rett, Lond.) ποῦ ἔχει ἐπικρατήσει στὶς ἐκδόσεις (Lloyd-Jones, Jacques, Handley). Ἄφοῦ ὁ Κνήμων δὲν μπορεῖ ν' ἀφήσῃ τὸ σπίτι του καὶ ἔτσι ἀναγκαστικὰ παραμελεῖ τὴ δουλειὰ του στὸ κτῆμα του, ἀποφασίζει νὰ κάνη τίς δουλειές ποῦ ἔχει μέσα στὸ σπίτι του, γιὰ νὰ μὴ χάσῃ τὸν καιρὸ του. Ἄπὸ τὴ συνέχεια μαθαίνομε ὅτι πράγματι ὁ Κνήμων ἀσχολήθηκε μὲ δουλειές του, ὅταν μπῆκε μέσα (βλ. στ. 584 ἐξ.).

487 : Στὴ σκηνὴ ποῦ ἀρχίζει ἐδῶ μὲ τὴν εἴσοδο τοῦ Σίκωνα, ἡ παρουσία τοῦ Γέτα εἶναι ἀπαραίτητη. Σ' αὐτὸν ἀπευθύνεται ἡ περιγραφὴ τῆς τέχνης τοῦ δανεισμοῦ, ποῦ ὁ Σίκων ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι ἀποτελεσματικὴ, καὶ μπροστὰ στὸν Γέτα τὴν ἐφαρμόζει στὸν Κνήμωνα, ἀλλὰ ἀποτυγχάνει. Γι' αὐτὸ οἱ στ. 515 ἐξ. μόνο ὡς εἰρωνικὴ «καταμέρος» παρατήρηση τοῦ Γέτα (Barrett, Lond., Lloyd-Jones) ἔχει νόημα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀλαζονικὴ αὐτοπεποίθηση τοῦ μαγείρου καὶ τὸν περιφρονητικὸ τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὸς φέβηκε στὸν Γέτα (βλ. στ. 487 ἐξ. καὶ 497). Ὑποτίθεται ὅτι ὁ Γέτας μετὰ τὴν ἀπειλητικὴ ἔξοδο τοῦ Κνήμωνα (στ. 499) κρύβεται στὴν εἴσοδο τοῦ ἱεροῦ τοῦ Πανός, ἀπ' ὅπου ἀσφαλῆς παρακολουθεῖ τί γίνεται. Οἱ ἐκδότες (Jacques, Handley, Blake) ποῦ ἀκολουθώντας τὸν Πάπυρο δίνουν αὐτὰ τὰ λόγια στὸ Σίκωνα, δέχονται ὅτι ὁ μάγειρος εἰρωνεύεται ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸ του, πράγμα ποῦ εἶναι τελειῶς ἀταίριαστο στὸ χαρακτήρα τοῦ τύπου του. Τὸ ὅτι ὁ Γέτας εἶδε πῶς ὁ Κνήμων μεταχειρίστηκε τὸν Σίκωνα φαίνεται ἀπὸ τὸ στ. 891 (*τιμωρίαν [βούλ]ει λαβεῖν ὦν ἄρτίως, ἔπασχες* ;), ἀλλὰ ὁ ἐγωισμὸς τοῦ Σίκωνα τὸν κάνει νὰ θυμῶνῃ καὶ νὰ ἀρνήται ὅτι τὸν κακομεταχειρίστηκε ὁ Κνήμων (βλ. στ. 892), ἐπειδὴ νόμιζε ὅτι ὁ Γέτας δὲν εἶδε τίποτε. Καὶ τὸ ὅτι ὁ Σίκων παραδέχεται ὅτι «καλὰ τὸν συγύρισε» ὁ Κνήμων (στ. 514 ἐξ.), τὸ κάνει ἐπειδὴ νομίζει ὅτι κανεὶς δὲν τὸν ἀκούει.

488 *ητιειςκαταφαγ'ως* ὁ Πάπυρος. Ἡ διόρθωσις σὲ *ἦτιεις σκατοφάγως* (ed. pr., Jacques) ἔχει καὶ πηλαιογραφικὴ ὑποστήριξη καὶ τὸ νόημά της εἶναι ἱκανοποιητικὸ. Τὸ ὅτι τὸ ἐπίρρημα δὲν ἔχει παραδοθῆ, δὲν εἶναι οὐσιαστικὸ ἔμπόδιο γιὰ νὰ μὴ τὸ δεχτοῦμε, ἀφοῦ τὸ ἐπίθετο ὑπάρχει στὸν Μένανδρο (βλ. *Περικειρ.* 204, *Σαμία* 550, Ἄπ. 733) καὶ χρησιμοποιεῖται μὲ σημασία ἀσχετὴ πλέον μὲ τὴν κυριολεξία του, δηλ. «ζῶο, ἀγροῖκος» (βλ. Χρ. Δεδούση *Μενάνδρου Σαμία* σ. 66 ἐξ.). Ἡ μετάφρασις τοῦ χωρίου : «ἕσως ζητοῦσε μὲ

ἄξεστο τρόπο» (λέει ὁ Σίκων στὸν Γέτα). Ἡ διόρθωση καταφανῶς (Dodds, Handley) δίνει νόημα ἀμφίβολο καὶ ἄχρωμο.

497-499: Ἡ ἐρμηνεία τῶν στίχων προβληματική. Ἐκ τῆς ἐξάρτησίν των καὶ οἱ συμπληρώσεις τῶν κενῶν, ἐπειδὴ ἔχει χαθῆ τὸ τμήμα τοῦ Παπύρου μὲ τις τελευταῖες τρεῖς ἢ τέσσερες συλλαβές τῶν στίχων αὐτῶν. Χρειάζεται νὰ καθοριστῆ πρῶτα σὲ ποῖο σημεῖο ὁ Σίκων τελειώνει τὴν περιγραφή τῆς τέχνης του καὶ ἀρχίζει τὴν ἐφαρμογή της. Αὐτὸ πρέπει νὰ συμβάλῃ μετὰ τὸ ὡ τῆς ἀμαθίας (στ. 498) ποῦ ἀκολουθεῖ τὸ ὑμεῖς δέ (γε) κοεμάνν[υσο] ἄξιοι (ed. pr.), δηλ. «έσεῖς ὅμως εἴταστε γιὰ μακτίγωμα. Τί ἀμάθεια!». Ἐπειτα χτυπᾷ τὴν πόρτα τοῦ Κνήμωνα φωνάζοντας παιδίον, παῖδες, καλῶ / ἐγὼ (στ. 498 ἐξ. παῖδες Gallavoti, Marzullo. καλῶ ed. pr.), καὶ ὅταν ἐμφανίζεται ὁ Κνήμων τοῦ λέει: πρόελθε, πατρίδιον, σὲ β[ούλομαι] (Barrett). Ἡ θεωρία τῆς τέχνης τοῦ Σίκωνα ἀρχίζει μετὰ τὸ χτύπημα τῆς πόρτας ἐνὸς σπιτιοῦ (βλ. στ. 493 ἐξ. καὶ Schäfer σ. 130). Ἦταν ἀτυχία νὰ γίνῃ παραδεκτὴ ἡ ὑπόθεση ὅτι τὰ παιδίον παι / τοῦ Παπύρου (στ. 498) δὲν τὰ ἀπευθύνει ὁ Σίκων πρὸς τοὺς δούλους, κτυπώντας τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Κνήμωνα, ἀλλὰ τὰ συνδέει μὲ τὰ προηγούμενα, δηλ.: «έσεῖς ὅμως, ποῦ σὰς χρειάζεται μαστίγωμα — τί ἀμάθεια! — ‘δοῦλε, δοῦλοι’ φωνάζετε» (σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τοῦ Lloyd-Jones, ποῦ δέχεται καὶ ὁ Handley). Ἐτσι στὸν ἐπόμενο στίχο (499) ὑπάρχει ἓνα παράξενο ἐγὼ στὴν ἀρχὴ καὶ — πρόελθε πατρίδιον — σὲ β[ούλομαι] (Lloyd-Jones, Handley, Blake), ποῦ θὰ πρέπη νὰ τὰ λήῃ ὁ Σίκων στὴν κλειστὴ πόρτα τοῦ Κνήμωνα, φωνάζοντάς του νὰ βγῆ ἔξω. Αὐτὸ ὅμως καταστρέφει τὴν ἐπίδειξη τῆς τέχνης τοῦ Σίκωνα, ποῦ βασίζεται στὴν κατάλληλη κολακεία τοῦ προσώπου ποῦ θὰ ἀνοίξῃ τὴν πόρτα ἐνὸς σπιτιοῦ, γιὰ τὴν πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι βέβαιος ὁ Σίκων ὅτι θὰ τοῦ ἀνοίξῃ ὁ ἴδιος ὁ Κνήμων; Ἄλλὰ καὶ τὸ ρῆμα πρόελθε νομίζω πῶς εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι ὁ Κνήμων ἔχει ἤδη ἐμφανιστῆ στὴν πόρτα καὶ τὸν προτρέπει ὁ Σίκων νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὰ ἔξω γιὰ νὰ τοῦ μιλήσῃ (πβλ. στ. 753 πρόελθε σὺ καὶ στ. 889 πρόελθε, ὅπου ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴ πόρτα φωνάζει ὁ Γέτας τὸν Σίκωνα).

548: Τὰ ἴχνη στὸν Πάπυρο μετὰ τὸ χάσμα δὲν δείχνουν ἀπαραίτητα μ (μπορεῖ τὸ γράμμα νὰ εἶναι π ἢ ν), ἐπειδὴ ὅμως ἀκολουθεῖ αὐτὸ καὶ προηγεῖται καὶ ἔπονται ρήματα σὲ πρῶτο πρόσωπο, εἶναι λογικὸ νὰ υποθέσωμε ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ ἓνα ρῆμα μέσης φωνῆς σὲ πρῶτο πρόσωπο. Τὸ ἐπο[μαι] ὅμως (Turner, Handley) δὲν ταιριάζει καλὰ στὸν Πάπυρο, ὅπου ὑπάρχει χώρος γιὰ τέσσερα γράμματα (βλ. Handley Comment. σ. 229). Ἐκ τῆς διαφοράς προτάσεις διορθώσεως τῆς συνέχειας τοῦ στίχου αὐτοῦ, προτιμότερη εἶναι ἢ πιὸ ἀπλή: φέρω, πλύνω (Barber, Jacques) ἀπὸ πολυωνοφωρῶ τοῦ Παπύρου. Ἐδῶ ὁ Γέτας τυφλωμένος ἀπὸ τὸν καπνὸ καὶ ἀγανακτισμένος μὲ τὸ μάγειρο, ποῦ τοῦ φόρτωσε ὄλες τις δουλειές, τὸν ἀφήνει καὶ βγαίνει ἔξω. Στὴ Σαμία ὁ μάγειρος, ὅταν ὁ Παρμένων, ὁ δοῦλος τοῦ Δημέα, ἔξαφα-

νίζεται μόλις τὸν ὀδήγησε μέσα στὸ σπίτι, βγαίνει ὁ ἴδιος ἔξω νὰ τὸν βρῆ, ἐπειδὴ νομίζει ὅτι ἐπίτηδες ἔφυγε, γιὰ νὰ μὴ τὸν βοηθήσῃ (βλ. *Σαμία* 357 ἔξ.). Εἶναι κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν μαγείρων τῆς κωμωδίας νὰ θέλουν βοηθὸ γιὰ τὶς χοντρές δουλειές, πού οἱ ἴδιοι δὲν καταδέχονται νὰ κάνουν.

549: Ὁ στίχος με χάσμα καὶ δυσερμῆνυτος. Οἱ Lloyd-Jones καὶ Jacques τυπώνουν τὸ χάσμα χωρὶς συμπλήρωμα. Ὁ Handley συμπληρώνει ταῦτα, τηρῶ το/υτοῖ (ταῦτα ed. gr., τὰ λοιπὰ Lloyd-Jones). Τὸ νόημα ὁμοῦς τοῦ στίχου δὲν ἱκανοποιεῖ: «περιφέρω αὐτά, προσέχω αὐτόν». Τὸ περιφέρω μπορεῖ νὰ ἐνοηθῆ ὡς «παίρνω γύρο τοὺς καλεσμένους προσφέροντας αὐτά» (δηλ. τὰ σπλάγχνα καὶ τὰ πέμματα πού ψήνει ὁ μάγειρος), ἀλλὰ τὸ τηρῶ τουτονί, εἴτε γιὰ τὸν Σίικωνα πρόκειται εἴτε γιὰ ἄλλον (ποιὸν ὁμοῦς;) δὲν ἔχει νόημα. Ὑπάρχει βέβαια τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν μαγείρων τῆς κωμωδίας ὅτι εἶναι κλέφτες, ἀλλὰ στὸ κείμενο τοῦ *Δυσκόλου* δὲν ὑπάρχει τέτοια νύξη. Ἐξάλλου ὁ μάγειρος ἔχει τόσους γύρο του νὰ τὸν προσέχουν (βλ. Schäfer σ. 132). Ἰδιαίτερη δυσκολία παρουσιάζει τὸ δεικτικὸ τουτονί, καὶ τὴν ἔλλειψη αὐτοῦ στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται, δὲν νομίζω ὅτι ἀναπληρώνει ἀποτελεσματικὰ μιὰ χειρονομία τοῦ ἠθοποιοῦ (βλ. Handley Comment. σ. 229 ἔξ.). Ἡ γνώμη (πολλῶν, τὴ δέχεται καὶ ὁ Blake) ὅτι αὐτὸ ἀναφέρεται στὸν Πᾶνα, πού τὸ ἱερό του ὑπάρχει στὴ σκηνή (βλ. στ. 412 ἔξ., 311, καὶ 401), εἶναι ἡ μόνη ἱκανοποιητικὴ λύση. Ἡ σχέση ὁμοῦς τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Γέτα στὸν Πᾶνα μετὰ ἀπὸ τὰ παράπονά του ἐναντίον τοῦ μαγείρου, δὲν ἔχει ἀκόμη καθοριστῆ ἱκανοποιητικὰ. Ἡ πρόταση νὰ ληφθῆ ὡς ὄρκος (ναὶ μὰ τουτονί Kraus ἢ νῆ τουτονί Arnott, *Mnemos.* 19, 1966, σ. 398), δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ, ἐπειδὴ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ ὄρκος δὲν ἔχει νόημα. Αὐτὸ πού μπορεῖ νὰ λήθῃ ὁ Γέτας γιὰ τὸν Πᾶνα εἶναι ὅτι ὄλ' αὐτά, πού διηγῆθηκε, τὰ παθαίνει ἐξ αἰτίας του, δηλ. ὁ Πᾶν ἐμφανίστηκε στὸ ὄνειρο τῆς κυρίας του πού ἀποφάσισε ὕστερα νὰ κάνῃ αὐτὴ τὴν ἐκδρομὴ. Ὁ στ. 549 θὰ μπορούσε νὰ συμπληρωθῆ ὡς ἐξῆς: μάττω, περιφέρω ταῦτ' ἐγὼ διὰ το/υτοῖ. Τὰ παράπονά του ἐναντίον τοῦ μαγείρου ἐπεκτείνονται κατὰ κάποιον τρόπο καὶ στὸν Πᾶνα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ξεκινᾷ ὄλη αὐτὴ ἡ ἐκδρομὴ καὶ ἡ γιορτῆ, στὶς ὁποῖες ὁ ἴδιος παίζει τὸ ρόλο τοῦ ὑποζυγίου (βλ. στ. 402 ἔξ. καὶ 550 ἔξ.).

559 *παρελθὼν* ὁ Πάπυρος. Τὸ κείμενο βελτιώνεται ἀν διορθωθῆ ἡ γραφὴ *παρελθῶν*, πού δέχονται ὅλοι οἱ ἐκδότες, σὲ γάρ, ἐλθῶν πού προτείνει ὁ Sandbach. Τὸ γάρ ἐξηγεῖ γιατί λέει ὅτι γέγον' οὐκ ἄκαιρος ἢ θυαία (στ. 558), καὶ τὸ ἐλθῶν ὡς ἔχω «ἀφοῦ πάω ὅπως εἶμαι» δηλ. ἀμέσως ἢ κατευθεῖαν, δίνει πιὸ ἱκανοποιητικὸ νόημα ἀπὸ τὸ *παρελθῶν* ὡς ἔχω, στὸ ὁποῖο τὸ νόημα τῆς προθέσεως μένει μετέωρο. Ἡ παλαιογραφικὴ ἐξάλλου ἐξηγήσῃ τῆς φθορᾶς εἶναι πολὺ ἀπλή: τὸ Γ διαβάστηκε Π.

567: Τὸ κόμμα πού οἱ ἐκδότες, ἀκολουθώντας τὴν ed., gr. τοποθετοῦν

πρὶν ἀπὸ τῆ λέξη *πάνυ* (προσδιορίζει ἔτσι τὸ ἐπόμενο *ἄξιον ἰδεῖν*), εἶναι καλύτερα νὰ τοποθετηθῆ μετὰ ἀπὸ τῆ λέξη αὐτή, ὥστε νὰ πηγαίνη μὲ τὰ προηγούμενα *καλὸν ...ἰερεῖον πάνυ*, ὅπως προτείνει ὁ Schäfer (σ. 132). Τὸ *ἄξιον ἰδεῖν* δὲν χρειάζεται καμιά προσθήκη στὸ νόημά του, ἐνῶ ἡ ἐξαιρετικὴ ποιότητα τοῦ προβάτου πρέπει νὰ τονίζεται, ὅπως καὶ ἀλλοῦ (βλ. στ. 393 *οὐ τὸ τυχὸν καλόν*).

592-593: Στὸν Πάπυρο ὁλόκληροι οἱ δύο στίχοι ἀνήκουν στὸ ἴδιο πρόσωπο. Στὴν ed. gr. (Jacques, Blake, Schäfer) δίνονται στὸν Κνήμωνα, ὁ Webster τοὺς δίνει στὸν Γέτα (Handley), ἐνῶ ὁ Lloyd-Jones, διορθώνοντας τὸν Πάπυρο, προτείνει νὰ μοιραστοῦν μετὰ τοῦ Κνήμωνα (*ταυτῶ γε ...σχοινίῳ*) καὶ τοῦ Γέτα (*νῆ τοὺς θεοὺς ...σαπρόν*). Πρῶτα πρῶτα δὲν συντρέχει λόγος διορθώσεως τοῦ Παπύρου, ἐπειδὴ οἱ δύο στίχοι ἔχουν ἐνότητα σκέψεως καὶ ὕφους. Αὐτὰ ἐξάλλου ταιριάζουν ὁλοφάνερα, νομίζω, στὸν Γέτα καὶ ὄχι στὸν Κνήμωνα. Ὁ Γέτας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σκηνῆς κάνει χαιρέκακες παρατηρήσεις, «καταμέρος» φυσικά, ἀκούγοντας τὴ διήγηση τῆς Σιμίκης, ποὺ ἐκφράζουν κωμικὴ διάθεση καὶ κοροϊδία μᾶλλον παρά κακία (στ. 581, 583). "Ἐπειτα τὶς λεπτομέρειες ὅτι ἡ Σιμίκη ἔρριξε τὴ δικέλλα στὸ πηγᾶδι, ἐπειδὴ τὴν ἔδесе ἀσθενεῖ τινι καλωδίῳ σαπρῶ (στ. 579 ἐξ.), ἐνῶ ὁ Γέτας τὶς ξέρει, εἶναι ἀμφίβολο ἂν τὶς ξέρει ὁ Κνήμων. Αὐτὸς ἀπὸ τῆ στιγμῆ ποὺ ψάχνει γιὰ νὰ βρῆ τὴ δικέλλα καὶ δὲ τὴ βρίσκει γίνεται ἔξω φρενῶν (στ. 585 ἐξ.) — πόσο μᾶλλον ὅταν μαθαίνη ὅτι τὴν ἔρριξε ἡ Σιμίκη στὸ πηγᾶδι —, πράγμα ποὺ κάνει τὴ Σιμίκη νὰ φύγη ἔξαλλη χωρὶς νὰ δώση λεπτομερεῖς ἐξηγήσεις. Γι' αὐτὸ ὁ Κνήμων τὴν ἀπειλεῖ σοβαρὰ ὅτι θὰ τὴ δέση καὶ θὰ τὴν κατεβάσῃ στὸ πηγᾶδι, γιὰ νὰ ἀνεβάσῃ φυσικά αὐτὰ ποὺ ἔρριξε μέσα (στ. 591). Καὶ ὁ Γέτας προσθέτει, «καταμέρος» πάλι, ὅτι τὸ καλύτερο εἶναι νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ ἴδιο σάπιο σκοινί, δείχνοντας ἔτσι ὄχι κακία ἐναντίον τῆς Σιμίκης, ἐπειδὴ αὐτὸ ποὺ λέει εἶναι ἀδύνατο νὰ συμβῆ, ἀλλὰ κοροϊδεύοντας εὐχαριστημένος τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ Κνήμων.

606 *επιστα[.]υδεν*: χωρὶς ἀμφιβολία αὐτὴ εἶναι ἡ ἀνάγνωση τοῦ Παπύρου. Ἡ ἔκφραση, ποὺ προκύπτει, *ὀδύνας ἐπίσταται* (Handley, Blake), ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἔχει σύνταξη τοῦ *ἐπίσταμαι* μὲ αἰτιατικὴ, ἐνῶ στὸν Μένανδρο τὸ ρῆμα αὐτὸ ὑπάρχει πάντοτε μὲ ἀπαρέμφατο, δίνει νόημα ποὺ δὲν συγκρίνεται μὲ αὐτὸ ποὺ δίνει ἡ διόρθωση τοῦ Lloyd-Jones *ὀδύνας ἐπισπᾶτ' (αι)* (Jacques). Ἄφοῦ στὸ χωρίο (βλ. στ. 605) γίνεται λόγος γιὰ καλλιέργεια ἀγονης γῆς, ποὺ παράγει μόνον θυμᾶρι καὶ φασκόμηλο, ἡ μεταφορικὴ ἔκφραση *ὀδύνας ἐπισπᾶται*, δηλ. περίπου «θερίζει πόνους», θὰ πρέπη νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔγραψε ὁ Μένανδρος, ὥστε ἡ διόρθωση αὐτὴ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ. Ἡ φθορὰ τοῦ *ἐπισπᾶτ' σὲ ἐπίστατ' ἦταν* πολὺ εὐκόλο νὰ γίνῃ ἐπειδὴ τὸ *ἐπίστατ' εἶναι* πολὺ πιὸ συνηθισμένο ἀπὸ τὸ *ἐπισπᾶτ' καὶ ἓνα* Π μπορεῖ νὰ διαβασθῆ εὐκόλοα Τ.